

Индекс 74253

ISSN 2077-6861

ПЕДАГОГИКА *и психология* ПСИХОЛОГИЯ

3(44), 2020

АБАЙ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ АБАЯ
ABAI UNIVERSITY

ПЕДАГОГИКА және ПСИХОЛОГИЯ

Ғылыми-әдістемелік журнал
2009 жылдың қыркүйек айынан бастап шығады

ПЕДАГОГИКА и ПСИХОЛОГИЯ

Научно-методический журнал
Издается с сентября 2009 года

PEDAGOGY and PSYCHOLOGY

Research journal
Since September 2009

Научно-методический журнал «Педагогика и психология» входит в Перечень научных изданий, рекомендуемых Комитетом по контролю в сфере образования и науки Министерства образования и науки Республики Казахстан для публикации основных результатов научной деятельности по направлению «Педагогические науки». Приказ ККСОН МОН РК № 1082 от 10.07.2012 г.

«Педагогика және психология» ғылыми-әдістемелік журналы «Педагогикалық ғылымдар» бағыты бойынша ғылыми қызметтің негізгі нәтижелерін жариялау үшін Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің Білім және ғылым саласындағы бақылау комитетімен ұсынылған ғылыми жарияланымдар тізіміне еңгізілген. ҚР БжҒМ БжҒСБК-ның 2012 жылғы 10 шілдедегі № 1082 бұйрығы.

The scientific and methodological journal "Pedagogy and Psychology" is included in the List of scientific publications recommended by the Committee for Control in Education and Science of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan to publish the main results of scientific activities in the direction of "Pedagogical Sciences". Order of CCES of MES of RK No. 1082 dated July 10, 2012.

3(44) 2020

БАС РЕДАКТОР

Т. Балықбаев – педагогика ғылымдарының докторы, профессор

Редакция алкасы

Бас редактордың орынбасары: **Момбек А.А.** – п.ғ.к., қауым.профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); жауапты хатшы: **Исалиева С.Т.** – ә.ғ.м. (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Абылкасымова А.Е.** – п.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Беркімбаева Ш.К.** – п.ғ.к., профессор (Педагогикалық шеберлік орталығы, Алматы); **Иманбаева С.Т.** – п.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Күлсариева А.Т.** – ф.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Менлибекова Г.Ж.** – п.ғ.д., профессор (Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ); **Намазбаева Ж.И.** – п.с.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Стукаленко Н.М.** – п.ғ.д., профессор (Ш.Уалиханов атындағы Көкшетау МУ); **Таубаева Ш.Т.** – п.ғ.д., профессор (эль-Фараби атындағы ҚазҰУ); **Шайбакова Д.Д.** – ф.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Айтбаева А.Б.** – п.ғ.к., профессор (эль-Фараби атындағы ҚазҰУ); **Искакова А.О.** – п.ғ.к., доцент (Т.Жүргенов атындағы ҰӨА); **Искакова А.Т.** – п.ғ.к., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Касен Г.А.** – п.ғ.к., қауым.профессор (эль-Фараби атындағы ҚазҰУ); **Сагінтаева А.К.** – ф.ғ.к., доцент (Назарбаев Университеті); **Сәкен Д.Ж.** – п.ғ.к., профессор (Павлодар МПУ).

Халықаралық редакция кеңесі

Абдуллин Э.Б. – п.ғ.д., профессор (Мәскеу МПУ, Ресей); **Бейляров Э.** – п.с.ғ.д., профессор (Әзірбайжан БМ ББИ, Әзірбайжан); **Вежбински Я.** – г.ғ.д., профессор (Лодзь университеті, Польша); **Гура Т.Е.** – п.с.ғ.д., профессор (Запорожье ОДК ПББИ, Украина); **Калдыбаева А.Т.** – п.ғ.д., профессор (И.Арабаев атындағы Қырғыз МУ); **Кенжеғалиева М.Д.** – ф.ғ.д., профессор (Лейпциг университеті, ФРГ); **Колева И.** – доктор, профессор (Климент Охридский атындағы София университеті, Болгария); **Мардахаев Л.В.** – п.ғ.д., профессор (Ресей мемлекеттік әлеуметтік университеті, Ресей); **Тастанбекова Қ.** – PhD, қауымдастырылған профессор (Цукуба университеті, Жапония); **Федосенко Е.В.** – PhD, доцент (Балтық гуманитарлық институты, Санкт-Петербург, Ресей); **Юко Момияти** – әдебиет докторы, профессор (Васеда университеті, Жапония).

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Балықбаев Т.О. – доктор педагогических наук, профессор

Редакционный совет

Момбек А.А. – заместитель главного редактора, к.п.н., асс.профессор (КазНПУ имени Абая); **Исалиева С.Т.** – ответственный секретарь, м.с.н. (КазНПУ имени Абая); **Абылкасымова А.Е.** – д.п.н., профессор (КазНПУ имени Абая); **Беркімбаева Ш.К.** – к.п.н., профессор (Центр педагогического мастерства, Алматы); **Иманбаева С.Т.** – д.п.н., профессор (КазНПУ имени Абая); **Күлсариева А.Т.** – д.философ.н., профессор (КазНПУ имени Абая); **Менлибекова Г.Ж.** – д.п.н., профессор (ЕНУ имени Л.Н.Гумилева); **Намазбаева Ж.И.** – д.п.с.н., профессор (КазНПУ имени Абая); **Стукаленко Н.М.** – д.п.н., профессор (Кокшетауский ГУ имени Ш.Уалиханова); **Таубаева Ш.Т.** – д.п.н., профессор (КазНУ имени аль-Фараби); **Шайбакова Д.Д.** – д.филолог.н., профессор (КазНПУ имени Абая); **Айтбаева А.Б.** – к.п.н., профессор (КазНУ имени аль-Фараби); **Искакова А.О.** – к.п.н., доцент (КазНАИ имени Т.Жүргенова); **Искакова А.Т.** – к.п.н., профессор (КазНПУ имени Абая); **Касен Г.А.** – к.п.н., асс.профессор (КазНУ имени аль-Фараби); **Сагінтаева А.К.** – к.филолог.н., доцент (Назарбаев Университеті); **Сәкен Д.Ж.** – к.п.н., профессор (Павлодарский ГПУ).

Международный редакционный совет

Абдуллин Э.Б. – д.п.н., профессор (МГПУ, Москва, Россия); **Бейляров Э.** – д.п.н., профессор (Институт образования МО Азербайджана, Баку); **Вежбински Я.** – д.гуманитар.н., профессор (Лодзинский университет, Польша); **Гура Т.Е.** – д.п.с.н., профессор (Запорожский ОИ ППО, Украина); **Калдыбаева А.Т.** – д.п.н., профессор (Кыргызский ГУ имени И.Арабаева); **Кенжеғалиева М.Д.** – д.философ.н., профессор (Лейпцигский университет, ФРГ); **Колева И.** – доктор, профессор (Университет Климент Охридского, София, Болгария); **Мардахаев Л.В.** – д.п.н., профессор (РГСУ, Москва, Россия); **Тастанбекова Қ.** – PhD, асс.профессор (Университет Цукуба, Япония); **Федосенко Е.В.** – доктор PhD, доцент (Балтийский ГИ, С-Петербург, Россия); **Юко Момияти** – д.литературы, профессор (Университет Васеда, Япония)

CHIEF EDITOR

Balykbayev T.O. – doctor of pedagogical sciences, professor

Editorial council

Mombek A.A. – deputy editor, candidate of pedagogical sciences, associate professor (Abai KazNPU); **Issaliyeva S.T.** – executive secretary, master of social sciences (Abai KazNPU); **Abilkassymova A.E.** – doctor of pedagogical sciences, professor (Abai KazNPU); **Berkimbayeva Sh.K.** – candidate of pedagogical sciences, professor (The Center of Pedagogical Mastery, Almaty); **Imanbayeva S.T.** – doctor of pedagogical sciences, professor (Abai KazNPU); **Kulsariyeva A.T.** – doctor of philosophical sciences, professor (Abai KazNPU); **Menlibekova G.Zh.** – doctor of pedagogical sciences, professor (L.N.Gumilyov ENU); **Namazbayeva Zh.I.** – doctor of psychological sciences, professor (Abai KazNPU); **Stukalenko N.M.** – doctor of pedagogical sciences, professor (Sh.Ualikhanov Kokshetau StU); **Taubayeva Sh.T.** – doctor of pedagogical sciences, professor (al-Farabi KazNU); **Shaybakova D.D.** – doctor of philological sciences, professor (Abai KazNPU); **Aytbaeva A.B.** – candidate of pedagogical sciences, professor (al-Farabi KazNU); **Iskakova A.O.** – candidate of pedagogical sciences, associate professor (N.Zhurgenov KazNAA); **Iskakova A.T.** – candidate of pedagogical sciences, professor (Abai KazNPU); **Kassen G.A.** – candidate of pedagogical sciences, associate professor (al-Farabi KazNU); **Sagintayeva A.K.** – candidate of philological sciences, associate professor (Nazarbayev University); **Sakenov D.Zh.** – candidate of pedagogical sciences, professor (Pavlodar SPU).

International Editorial Board

Abdullin E.B. – doctor of pedagogical sciences, professor (Moscow SPU, Russia); **Beilyarov E.** – doctor of psychological sciences, professor (Education Institute of the Ministry of Education of Azerbaijan, Baku); **Vezhbinski Ya.** – doctor of humanitarian sciences (University of Lodz, Poland); **Gura T.E.** – doctor of psychological sciences, professor (Zaporizhzhya Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education, Ukraine); **Kaldybayeva A.T.** – doctor of pedagogical sciences, professor (I.Arabayev Kyrgyz State University); **Kenzhegaliyeva M.D.** – doctor of pedagogical sciences, professor (Leipzig University, FRG); **Koleva I.** – doctor, professor (Kliment Ohridski Sofia University, Bulgaria); **Mardakhayev L.V.** – doctor of pedagogical sciences (Russian State Social University, Russia); **Tastanbekova K.** – PhD, associate professor (University of Tsukuba, Japan); **Fedosenko E.V.** – PhD, associate professor (Baltic Humanitarian University, Saint-Petersburg, Russia); **Momyuti Yuko** – doctor of Literature, professor (Waseda University, Japan).

Учредитель: Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Зарегистрировано в Министерстве культуры и информации РК

24 июня 2009 г. №10219-Ж

Периодичность 4 раза в год

Адрес редакции:

050010, Алматы, пр. Достык, 13, телефон 291-91-82

Aspects of biculturalism in the style of B. Daldenbai's «Zheltoqsan tolquy» Symphony

A.R. Raimkulova¹, A.A. Mombek²

¹Ministry of Culture and Sports of the Republic of Kazakhstan (Nur-Sultan, Kazakhstan),

²Abai University (Almaty, Kazakhstan),

Abstract

The study aims to identify biculturalism in the symphonic style of a representative of a younger generation of composers, a student of G. Zhubanova B. Daldenbay. As an example, we took the most performed of his symphonic compositions – the Symphony “Zheltoqsan tolquy” (“The December Wave”). Based on the musical-style analysis, the author reveals the features of compositional thinking that semiotically unite different cultural elements into a single sign-system. The issue of the applicability of the concepts «synthesis,» «dialogue,» and «clash of cultures» concerning the work under study was brought up for discussion. B. Daldenbai thinks simultaneously in two systems (traditional Kazakh and Western), freely operating with the methods of both the European and the ethnic Kazakh traditions. This manifests in structural, thematic, and genre aspects. The duality is justified both by the composer's creative biography, who received a European education, and the subject of his reflections – the Kazakh people's fate in the 20th century. Having almost lost the fundamentals of native culture – traditions and language – the people, who adopted the achievements of European civilization, retained their Eurasian outlook and, through it, the spiritual roots of the ethnos. Biculturalism is explained by unique aesthetic attitudes towards Eurasian thinking and cultural openness inherent in Kazakh art.

Keywords: biculturalism, Kazakh symphony, Beibit Daldenbai, national style in music.

MPHTI 18.01.39

A.R.KHAZBULATOV¹, Z.N.SHAIGOZOVA²

¹Kazakh Research Institute of Culture,

²Abai University (Almaty, Kazakhstan)

ZOOMORPHIC CODE OF KAZAKHSTAN CULTURE: CAMEL SYMBOLS (cultural and art history understanding)

Abstract

The purpose of this article is to study symbolism of the camel that existed among the ancient nomads of Central Asia, example of Kazakh culture. The authors, studying the evolution of the multi-valued image of a camel from the pantheon of sacred animals of the Turkic-Mongolian world, try to consider it as one zoological personification of the picture of the world of ancient Kazakhs, as one of the elements of the zoomorphic code of Kazakh culture. In present Kazakh culture, the sacred meaning of the camel is lost, but people still love and believes in camel's unconscious faith power.

Key words: sacred animals, camel, space, Turkic and Mongolian nation, Kazakh culture.

I. The Indo-European roots of camel symbolism

The oldest references to the two-humped camel (Bactrian) are found in Assyrian written sources from the end of the second millennium BC. From the beginning of I millennium BC, images of these animals appear in Assyria. The emergence of Bactrians in Mesopotamia

is associated with the promotion of Iranian tribes to neighboring territories. The two-humped camel, probably, was domesticated by Iranian-speaking tribes living on the territory of the Central Asian steppes and Kazakhstan and possibly southern Siberia. Probably, the camel cult developed in parallel with the domestication of the camel [1, p.85]. It is not

surprising that in the ancient religion of the Iranian tribes of Zoroastrianism, the camel had an honor place. "The name Zarathushtra" itself represents Iranian name and the second part - ushtra – means "camel" (Tajik shuthur). The first part has different opinions ("yellow", "old", "chasing"). Zarathushtra roughly means "possessing an old camel", i.e. a simple peasant name that would not have been given to a mythical deified person" [2, p.168].

«...At the first sight, strange meaning takes on special part if you recall a few ancient Iranian names, including those mentioned in the Avesta and that have deprecatory sense: "Not-fast-ca-mel", "Skinny-horsed", "Skinny-bulled". These names belong to the "name-talisman", protective, safety names and the unattractiveness of which is designed to keep a child from the enemy. Such names are still found among Iranian and other Central Asian people" [3, p.123].

Historians explain that the origin name Zarathushtra has special value of cattle for ancient Iranian tribes at the beginning of the first millennium BC. The cattle during the transition from the primitive communal to the early class society were considered the key to prosperity and were important like later gold for Europeans. To have a several dozens of cattle gave to the clan social and public significance: the clan was considered noble, have. It is significant that the noble family, whose representatives were one of the first who supported Zarathushtra, was called "Hvagva", "who has good bulls" [4, p.123].

The Aryan spirit of victory and war, the deity of Zoroastrianism Vratragna, according to other sources of Veretragna had several incarnations. One of them was a camel. It was believed that he could come to people as a powerful, frantic two-humped camel. Therefore, the camel was one of the most revered animals among the Aryans. In the Avesta, a camel has following epithets: "angry", "strongest", "possessing the greatest strength and power among the males of the body world". In another place the camel is compared with a powerful ruler [1, p.86]. For example, among the Zoroastrian subject of the Sasanian toreutics of ancient Iran, a fantastic

polymorphic monster is a camel-bird or a bird-camel. Sraosh is one more "hero" of the Iranian pantheon of mythological creatures associated with the camel, who was a guide and keeper of the Holy word and cosmic knowledge. He was shown with the head of a camel, like a warrior in a camel hat or on a fighting camel.

The coding image of a camel in Scythian animal style is striking in its depth. According to the archeological material of Y.F.Korolkova, there are three types of compositional schemes and plots of the camel image. "Firstly, there are single figures of both standing or walking and lying camels. They are all can be turned to the right and to the left. The second composition represents two camels in against stand. The animals are head to head. The most common plot for the pictorial reproduction of camels is fighting scenes that exist in several versions, compositionally close to each other. Firstly, the battle of two male camels. Secondly, the battle of a camel with a wolf. Thirdly, a scene of a tiger attacking a camel. Fourthly, is fight of a camel with a griffin. In all image combinations, the exact moment of the fight is depicted. Only one example has a compositional version depicting a griffin carrying a camel in the claws and obviously dead. This scene is presented on the sheath of a dagger. All the decoration is entirely connected with the images of camels. We can assume that there is one plot that unfolds in these images" [5, p.68].

Artifacts depicting a camel in the first version – alone standing, walking or lying are quite numerous in Eurasia, including Kazakhstan. Semantically interesting is the second version of the composition that reflects the scene of the fight or battle. The battle of two males is likely respect of the male, masculine, reflected in the art form. The plot of these scenes is taken from life: the aggressive behavior of the animal during the rut, when the most powerful instinct – the instinct of procreation reaches its peak. The right to possess a female among camels is accompanied with battle not for life, but for death. Usually, the battle between two male camels ends in the death of one of them. The battle with other representatives of the fauna and even with fantastic griffins is the cosmogony

interpretation of the animal style reflects the symbols of unity and battle of opposites.

“Finally, there is a third compositional version with only the head of a camel. Usually, such composition is used to decorate the handles of ritual vessels or objects like a knob or as an end of psalms. ... in the images of the heads of camels shown in the artworks of nomads from monuments of Kazakhstan, the Southern Pre-Ural and Altai. Common features are clear and they reflecting certain stereotypes in characters that distinguish and characterize a real animal, in the stylization used in the artistic reproduction of zoomorphic images [5, p.69].

E.V.Perevodchikova in the article “Camel in the classification system of the Scythian animal style”, figuring out the place, brings its image close to a fantastic creature. She also mentioned that a camel does not enter the three large groups of animals: predators, ungulates and birds depicted in Scythian art. The endowment of a camel with the features of a predator, its interpretation of “as a kind of monster” in Scythian art, probably “occurred because of its amazing natural abilities” [6, p.129].

The example of the Semirechinsk bronze cassiolette of the Sak-Usun period from the collection of the Hermitage, A.K. Akishev consistently opens the sacred image of a camel in the culture of the early nomads of Central Asia. The high semiotic status of the cassiolette is showing its structural form that is a round bowl with a conical tray. Functionally, the cup (and wider than the tier), different shaped, as a universal and universal sign that symbolizes abundance and is “associated with a horizontal “slice” of the sky with four cardinal directions”. A cone-shaped subbottom is “The World Mountain or World Tree. The universal image of the axis of the Universe, vertically connecting the earth and the sky”. Then, the bowl on the subbottom (the symbol of the World Mountain) in an artistic form shows the concept of the world (vertical structure) of its creators and can be read as a ritual, a ceremony of attracting abundance and blessing from the three worlds of the Universe and four cardinal directions (horizontal structure of the world) to the Middle world, human world.

“In the center of the bowl are two figures of head to head two-humped camels. The humps are hollow. These are ammunitions for wick. Camels have round, exaggeratedly large eyes. The nebs are very massive and remind heavy beaks. Powerful fangs are engraved in the jaws. Under the neck is a shaggy fringe. Around the camels by perimeter of the bowl are several sculptures of tigers. On the cassiolette is a two-humped camel - Bactrian (*Camelus bactrianus*). Pointed the magnitude, frightening features of the animal (strength, anger) and its vigilance... Images of two camels are placed in the center on the “world axis”. Four wisps of smoke from four wicks fixed in the humps penetrated the bodies of animals and rose up. The common symbolism of cassiolette can be assumed that four humps of camels were associated with the west - east, north - south and with four planetary lights at the ends of the earth. In this case, the camels were seemed as huge as the world and acquired cosmic significance. We are faced with a mythopoetic understanding of the image of a camel” [7, p.69] among the early nomads and in the words of D.S. Rayevskiy [8, p.106] one of the archaic zoomorphic codes of the universe.

II. Camel in the nomad culture of Central Asia

Among the Turkic-Mongolian peoples of Central Asia, both types of camel were popular: the image of the Bactrian and its invariant Aruan. The symbolism of Bactrian/Aruana belongs to the fundamental image that goes to the root of ancient times. Rather, it can be called not an image, but a mythologeme [9, p.108]. A camel in mythology is related to the highest sphere of being. In the hierarchy of figurative and symbolic representations of the archaic consciousness that perceived all the phenomena and elements of the surrounding world as a personification of different animals and deities, the camel takes a special place, being in the middle between man and heaven. A camel is a symbol of a single and indivisible cosmos and created from nothing and is the primary principle. In the view of the Turks, a camel is a symbol of the initial world” [9, p.15]. This is demonstrated by the Tengri calendar of Central Asian nomads

that was used by the Kazakhs until 1926. The Tengrian calendar is the most difficult in the world. In addition to the movement of the Sun and the Moon, it counts the 12-year cycle of Jupiter's revolution around the Sun and the 30-year cycle of Saturn. The 60-year cycle contains two Saturn, five Jupiter and six 10-year cycles [11, p.67]. Every year of the 12-year cycle takes the name of an animal. "The camel originally was the embodiment of all animals of the 12-year cycle", a symbol of a single and indivisible cosmos. That is why we cannot call the name of the year: "it cannot enter the needle eye of the earth's year. It has everything that as in the animal world. All animals come out of it. In one of the Kazakh fairy tales it is said: does the ears of a camel look like mice ears, lips like hare, soles like cow, chest like a leopard, neck like a snake, wool on knees like a horse's mane, a ridge like a sheep's, sides like monkey, the crest on the crown like chicken, thighs like dog, tail like pork. All twelve animals entered the camel. It is a symbol of the unifying principle and the fourth principle of life" [11, p.37].

Before the beginning of the XX century, among Uzbeks, as well as among Kazakhs, Tajiks, Kyrgyz, required attribute while the *davra* ceremony (a symbolic absolution for unread prayers and not observed post) was a horse or in some cases a camel. The presence of a horse (or camel) in the funeral rite can be explained as people considered necessary:

- 1) provide the deceased with a transportation in the afterlife;

- 2) transfer sins from the deceased to the animal;

- 3) deliver a person to the next world on a horse [12].

Similar ideas are common among different groups of Mongolian people. Particular importance to choose an animal that not only delivers the deceased to the burial place, also called as the "place of eternity", but also accompanies the deceased to another world. Often, the Mongols use a camel or an ox to deliver the body of the deceased to the burial place and rarely a horse. The choice of these animals is obviously not random. It is known that in the worldview of the Mongolian peoples, the camel

and the ox (generally cattle) are animals with a "cold" breath and considered as a gift from an earth deity. According to a well-known legend, a camel is a creation of the devil (a *burkhan* created a horse and the devil trying to imitate him messed up everything and created a camel). The deceased is taken away on the camel and put the deceased head on the back hump of the animal. After a funeral, a camel is not used in household work for 49 days, before the soul is still on the ground and possibly uses this animal [13]. The exception is a white camel male that the Mongols used exclusively as a sacrificial animal. Therefore, in the "culture of Mongolian tribes in different natural and territorial zones, a camel is perceived ambiguously" [14, p.34]. In general, the camel for the Mongols is one of the five main nomad's animal and is included to the "sacred five" - the *taban hoshuu mal*.

It is mandatory to have a camel in the funeral rite of the ancient Turks. "It is obviously explained by the cult significance of the animal that was assigned a certain role in the funeral. In addition to its important place in everyday life, the camel was an animal that transporting the deceased. The camel was correlated in the consciousness of the ancient Turks with the highest sphere of being. To put the soul of the deceased to another world, the Turks used this animal that is a mediator between man and heaven. The sacred meaning of using a camel in a funeral was to deliver the deceased to the spirit world. This part of the funeral was intended to provide and facilitate the transition to another world in coded, symbolized form. It reflects the cult of ancestors, ideas about the contacts of two worlds - this and that - about the impact that the dead ancestors have on the life of the next generation of people. The deceased, according to ancient Turkic beliefs, was reborn into an ancestor who took care of the tribe and protected it from dangers" [9, p.108].

In funeral rituals of Kazakh described by A.I.Levshin: "the dead body is hastily washed, dressed up in the best dress or swaddled in cloth and laid on the carpet. Then all closest people stand nearby and the mullah between them recites prayers and glorifies the excellent character of the deceased. Finally, they carry or take him on

a camel to the grave, accompanied by relatives and crying women with a black scarf imposed on a long pole instead of a flag. Upon arrival at the place of burial they again read prayers and then lower the body into the grave. Sometimes with the body they bury weapons, horse harness and the deceased's gear. Sometimes they kill deceased's horse, cook meat and eat it and burn the bones on the same grave" [15, p.108]. As evidence the numerous legends (anyz) about the role of a camel as a conductor of the soul of the deceased in the world of ancestors still living among the people. For example, the most popular: Raimbek - the batyr "felt a soon death and bequeathed to put him on a camel and bury it where that camel will exhausted and will stop. Now, in front of the stele you can see the stone statue of a camel. The grave of Raimbek is revered by believers as a holy place and is alongside with the mausoleum of Khoja Akhmed Yassawi, the grave of Arystan-baba" [16]. O. Abisheva [9, p.109] give a similar legend as an example about the Mangyshlak rich cattle breeder Kamisbay. According this legend, Raibmek batyr was buried where the camel carrying the deceased lay. In the novel by C.Aytmatov "The day lasts more than a hundred years" [17, p.6] the main character had a camel Karanar (literally a black camel). Karanar was destined to embody the most ancient Turkic tradition in modern reality to take the last path, the path to the world of the ancestors of his master Kazangap.

The idea of a camel as a guide to another world is also found among Uzbeks. The "Zoroastrian ritual of leaving the body of the dead on the skin of a totemic animal, where a camel often acted as a totem, has been preserved in folk memory for a long time. In the plot of Uzbek toponymic legends, there is an image of a white camel. "This image is interpreted as a symbol of death and dead spirits. ... In the song of lamentations and funeral songs associated with the Uzbek funeral rites, the image of a white camel is often found in the artistic symbol of the origin of death" [18, p.16].

The connection between the camel and death or rather the camel as a sacred ritual sacrifice, has been preserved in ancient legends and

written sources of the Turks (for example, the Oguz epic "Kitabi dede Korkyt"/"Book of Grandfather Korkyt"). The forefather of Turkic culture the specialists called the first shaman Korkut-ata, who rode on the winged camel Zhelmaya. About the camel Zhelmaya Serikbol Kondybay writes: zhel-wind, demon, maya - one-humped camel in Kazakh legends which is usually owned by mythical or real characters as poet and sacrifice, wizards, magician, shamans, biis, witches, sorcerers, woman sorcerers, mystan kempir. Legendary individuals: Asan-kaigy, Manas, Korkyt-ata always rode it. The etymology of the name of the founder of Zoroastrianism - Zarathustra, interpreted as "the owner of the yellow camel", is explainable and indicates the antiquity "camel is the main mount of the priest, the prophet" [19, p.132].

Korkuta-ata is considered as the creator of kobyz, a sacred musical instrument of Kazakh shaman-baksy. Folk legend says: "someday heard the conversation of the shaitans (evil demons), who were discussing how to make a magic instrument, Korkyt from the spirits words created kobyz, a bow instrument with strings of horsehair. According to legend, spirits called the signs of a tree from which to cut down the rim or the handle of a tambourine and signs of an animal whose skin you need to tighten the tool. Kobyz from a whole piece of wood (according to legend, a "soul" of a tree is preserved in a whole piece), lining it with raw camel skin, Korkyt began to travel around the villages, treat patients, devoting himself as baksy" [20, p. 27]. Korkyt-ata sacrificed his camel and tightened the lower part of the instrument with camel's skin and the upper cup-shaped part left open. The process of pulling camel skin on the instrument, "an animal in the cosmogonic representations of the Turkic-Mongolian peoples, embodying the Cosmos" [24, p.144] reveals the cosmic role of the instrument, its sacred role, designed to unite the world, material and non-material. The following fact is interesting: according to the traditional Kazakh musicians, published in the book of S.A. Yelemanova "The legacy of Turkic culture (historical review of Kazakh traditional music)" [24, p.145], it is requirement to pull the bottom of the kobyz from the camel's neck skin.

The neck area is the thickest area of the skin. Craniological studies have shown that the skin of a camel is thin over the entire surface, except the neck area. Apparently, the ancient nomads knew the features of the skin of their animals.

Probably the choice of a specific part of the skin shows not only the features of the skin, but it is based on an even more ancient meaning, with a sense of the neck. The reason why Kazakh ornament *thuye moyin* (*bota moyin*) is so popular, the camel neck in the Latin letter S-shaped. It has been known since ancient times and is preserved not only in the ornament of Kazakhs, but also Kyrgyz and Karakalpaks. The lyre-shaped figure of these two elements Kazakh calls *kos alka*. The S-shaped figure is used in the felt composition, piled and lint-free carpets, *baskur*, embroidery on male and female clothes, in wood carvings and on traditional jewelry. Also, the symbolism of the neck is shown in the Kazakh traditions in honor of the newborn. An obligatory element of ritual refreshments in the *toi-kalzha* (celebration of the newborn) is the neck (usually, *moyin* of a lamb). The translation of the word “*kalzh*” means the expression “*kal*, *zhan*” (literally: “*kal*” – stay, “*zhan*” – the soul). The neck that goes around the guests should be gnawed very carefully to keep the integrity of the cervical vertebrae. At the same time it is sentenced: *moyin berik bolsyn* (“for stable neck”). This bone is stored in suspension until the neck of the child is stronger.

Back to *kobyz*. Two strings of *kobyz* were made from the horsehair or from the camel veins. The names are: *kyl-kobyz*, (*kyl* – horsehair) and *nar-kobyz* (*nar* – one-humped camel). *Nar-kobyz* was larger and with strings of camel veins and sounded in a lower register. Turkic-Mongolian musical culture has such a phenomenon as *bourdon polyphony*. It is formed as a result of throat (laryngeal) singing, playing instruments such as an extensional flute (*sybyzgy*, *kurai*, *khuur* with a throat sound). “*Multilayer*” sounds are possible when playing a Central Asian two-stringed bow instrument like Kazakh *kobyz*, as well as playing a *dombra*, due to the presence of overtones. These overtones appear due to the natural strings (hair, intestinal). This “*the sound equivalent of the image of the world*

tree” sound embodies the ancient ideas of the Tengrians about the three-component structure of the world. The multilayered sound of *kobyz* and *dombra*, “*lush with overtones, a feeling of peace, tranquility, firmness and harmony*”, characteristic of the whole lifestyle of Kazakh nomads and is an auditory experience in mastering the surrounding reality, “*an indirect reflection of the harmony of the inner and outer worlds*” [22, p.109].

For a shaman, a *kobyz* is a spiritual subject, who participates and wins horse races. A musical instrument is a shaman’s mount and “to use *kobyz* as a real horse brings this concept to a logical conclusion. These ideas are about the possibilities of musical instruments and music in general” [21, p.146]. In this aspect, perhaps camel skin as one of the components of the construction of a musical instrument (*kobyz*) is the embodiment of the “*vehicle*” of the Shaman, the Prophet, the subjects of the Upper World, the choice of Cosmos. The camel of *Korkyt-ata* is a “mythological symbol of creative power and inspiration. “*Zhel*” is the wind, “*maya*” is a lexical item that goes back to all nations protoform of “*me*” and the meaning is “*art, intensity, power that generates this world*” [Naurzbayeva, 2013: 19]. Therefore, “the *zhelmaya* sacrifice made by *Korkut* in the center of the world has a truly cosmic scale” [10;19].

The use of camel skin, but with “*different*” purposes, is far from harmony between the worlds, but rather opposite for depriving a human of his Cosmos, the story of *Rouran* tells us. The *Rouranians* are a union of nomadic tribes that once lived in the early Middle Ages of Western Manchuria, Mongolia and Turkestan. In the novel by Chingiz Aytmatov “The day lasts more than a hundred years”, it is told about the Kazakh *Naiman-Ana*. She finds her only son, who completely lost a memory and who has become a *mankurt*. According to A. A. Oparin, the choice of camel skin is also has meaning and not only by big number of the camels. “A camel is a character of the traditional pantheon of Central Asia and South Siberia. A camel is a vehicle of shamans, a symbol of a tambourine and a camel’s figure

come to the fortuneteller and shaman. Camel skulls and wool are used as universal amulets”. As a result, to wear a hat made of camel’s skin is the shyri (translated as decay, decomposing) symbolized the complete possession of evil powers over a person [23; 10]. The shyri here is a hoop, “Mankurtian, transformed into a cosmic hoop, imposed on the head of humanity” by superpowers in the process of competition over global leadership...”, writes C. Aytmatov [17; 6]. Originally, the author planned his novel as a “Hoop”. As we see, the camel appears as a death in two projections: the performer of the sacred mission - the guide of the deceased to the world of ancestors and a person of the “spiritual death” who became mankurt.

The story of Naiman-Ana ends tragically. Her only son, at the behest of the owner, fires a death arrow at his mother. Her scarf turns into a Donenbai bird. Her spirit still hovers in heaven as a bird.

III. «Maternal image» of a camel

“A special place for style of the novel takes a vivid tragedy metaphor of mankurt: Naiman-Ana, mother of mankurt, is the boz maya (lilac female camel) and her son is a colt stuffed with straw. The lament of Naiman-Ana is the lament of a female camel that came to inhale the smell of her colt. It was marked by Aytmatov from the Kazakh folk art. It touches deeply the reader, especially in the Kazakh language. The thoughts of a hero are emotionally strong and cannot be explained in Russian language, so Naiman-Ana speaks in Kazakh: “- Men botasy olgen boz maya, Tulibyn kelip istegen”. It is known that in Turkic epics the metaphorical epithet maya traditionally is a female camel and has historical and ethnic roots” [24, p.182]. This is confirmed by the beliefs of Uzbeks, who praise the special qualities of camels as the most unconditionally loving mother of her child (colt). Most likely, the image of female camel was often shown with the grandmother, with the oldest woman – the mother of the family.

About the strong camel’s maternal instinct tells the kyu of the legendary Sugura Aliuly “Bozingen” (white female camel), created on

folk based legends. There is a story about a white camel, which was violently taken from native places. However, on the way the camel loads the rope and returns to the homeland to find her colt. The mother is happy when she finds her camel. Therefore, the composition consists of two parts of a contrasting character. The first is slow and melodious; the second is jubilant and dance. According to Z.Naurzbayeva, in ancient times the first part was performed at the beginning of main social disasters: war, starvation, family and close people separation. The second, after the end of these disasters. The camel’s separation with the colt symbolized the gap in time and the loss of social equilibrium, the violation of world order. The reunion of animals meant its reunion [10; 24].

Among the Uzbeks, also the following beliefs is preserved: “mark of the beliefs associated with the camel as a kind and helping spirit and are still preserved in some traditions. For example, one of this is if a pregnant woman cannot give birth on time (i.e. is pregnant more than months), camel hair is burned over her or she jumps through camel hair. There is another belief: if a woman during pregnancy eats camel meat alone without a husband and she does not know that it is a camel meat, so she will not be able to give birth on time (at nine months) and she will give birth later (at eleven months)” [18;16]. Similar beliefs exist among the Kazakhs.

From the “maternal hypostasis” of a camel is the nomads’ idea about the sacrality of the drink from camel’s milk – shubat. The Turkmens call it chal. It has powerful healing characteristics. At the same time, all dairy products, including shubat, are included to the concept of “ak as” (white food). It is an understanding of the nobility and sacredness of milk, white food and a space drink. Kazakhs still have a belief that milk cannot be shed (mother’s milk).

Transitional step is the image of the aruana camel from the maternal hypostasis to the concept of the Homeland of the ancient nomads. The deep devotion to the motherland of a camel is described in the “White aruana” by Satimzhan Sanbayev [25]. The lonely old man Myrzagali had a white aruana camel and

“is linked to her homeland. She has a homesick and misses mountainous of Mangistau. The story has a deep and complex subtext and is connected with the oral folk poetic tradition of the Kazakhs about the fidelity of animals to their homeland. The enduring, inviting melody of life gave key signals from there. Again and again she tried to escape to her homeland” [9, p. 109]. In one attempt, the camel dies. “Nothing could stop Aruana in her desire to return to her homeland, even motherhood. This is her. For Aruana, one thing is important - the voice of the homeland. All her behavior, character, thoughts are goes to this moral instinct” [26; 14].

Nomads associated a lot with a camel, mother and motherland love, also “steppe people associated a camel with endurance, the victory of life over death, endurance and power, work and perseverance. The animal is able to take incredible burdens and can make long transitions, without getting tired. It personifies resilience and agreement with its fate. The hero of the story S.Sanbayev is distinguished by great patience. He does not lose his composure, strength of mind” [9, p.109]. The Motherland concept, the concept of native and sacred places, is connected with the Mother concept. One of these places in the Kazakh culture is Borovoye and in Kazakh sounds Burabay. “*Bura*” in Kazakh means “*camel*”. According to legend, the sacred white camel lived in these places. “He felt in advance the enemy hordes and with his loud cry warned people of danger. Before the warning days, the white camel Bura, loudly non-stop roared. The roar was heard by the inhabitants of the closest forests and steppes and gathered in groups to repel the raid of enemies. People idolized the white camel as a deity, considered it as a sacred animal that was sent by God of heaven Tengri. He sent it to protect them from adversity [27, p.156]. But once, the enemies shot him, then the sacred animal was frozen for forever and turned into a large white mountain with two humps.

On the bank chain of Kazygurt there is an amazing place of Akbur (white camel). According to legend, “during Ahmet Yasawi period there lived a Sufi who had a white camel (Akbur, although it is believed that his real

name is Akberdy). This Sufi read dhikr very deep and fell into a trance and put a camel into it. If Akbur came to Yasi, he was met by Ahmet Yasawi. By the way, the Sufi camel was so strong that from morning to evening namaz the camel ran from Kazygurt to Yasi. The Sufi left a will to bury him exactly where his mazar is now located. Years passed, an old man and his sick daughter spent the night near this mazar. They were waiting for healing from the saint and he helped” [9, p.110]. Until now, the afflicted come here.

Karabura auliye (karabura means black camel) was a clergyman, known throughout the steppe, from the Tama, the Youngest Clan Zhuz and an associate of the legendary Khoja Akhmet Yassawi. The real name of the Saint is Burakhan. According to the legends, Yassawi asked him to be buried by Karabur. He lived in the foothills of Karatau, had a magical power, at one glance could stop at the gallop and make turn the river back. Since then, the “Karabura” has become the uranium (powerful nickname) of the Tama clan.

The love of the Turkic-Mongolian peoples for the camel was expressed in the names that they gave to their children. There are many zoomorphic names from the name of a camel: “Yernar is a one-humped camel, Akbota is a white camel, Ogshuk is a one-year-old camel, Torum is a two-year-old camel, Koshek is a colt and many others. Owners of these names should grow up happy and healthy. Representation of these may have deeper roots than during the Turkization in Central Asia” [7, p.72]. For example, a girl with beautiful eyes the Kazakhs called Botakoz. It is association with camel’s expressive eyes (a colt in Kazakh sounds bota).

Not only names had respect for camels, but in ornament. Among the Kazakh zoomorphic patterns associated with the ancient mythology of the sacredness of a camel, the following camel footprints are shown: tuye taban, tuye moyin (*bota moyin*) - camel neck. In carpet compositions is a camel hump – *tuye orkesh*, wavy and dotted lines. Wavy lines are called the foot of a colt – *bota tyr-sek*. Of course, these patterns originally were ritual. Kazakhs produces from camel wool individual symmak-

mayauza, designed for big guests and the elderly. Usually squared and round. Experts suggest that “the name mayauza is possibly associated with production of camel wool (maya - “female camel”) or with the tradition to fold up the felt carpets in a pile (maya - “stack”) [28, p.87]. In our opinion, it will be right to associate symmak with the first assumption, because the camel wool, as well as the animal itself, were sacred (*kasiyetti*) and dedication for elderly and big guests tell us about it. The nomads were revered elderly and guests at all times and these type rugs were used for ritual meals. The Kazakhs made only hats and outerwear from camel wool. It was not possible to make products for the legs. There was a taboo: you cannot step on camel wool with your feet (*aykka basuga bolmaydi*).

Islam was unable to force the Turkic-Mongol peoples to completely abandon archaic beliefs. The faith of the nomads about the existence of animal's familiar spirit dates back to Tengrianism. According to the Kazakh belief, the saint of a camel is Oysylkara. The familiar spirit of Oysylkara camels with the Islamization of the Kazakhs was associated with the name of St. Wais al-Karuni, a shepherd from Yemen, an associate of the Prophet Mukhammed. The word “*Oysylkara*” in Kazakh language consists of three parts *oy* + *syl* + *kara*. “In the Turkic

languages, the word *Oy* - *oy at (oyat)* - means a black horse (*kara tory at*). In that case the word *Oy* means black; *syl (sil)* - *huge (zil), suley; syl kishi (sil kixi)* - *suley adam, tamakty az zheytin adam* - a person who eats little. The word *kara* (black) meant holiness (“*kasiyetti*”). Therefore, *oy* + *syl* + *kara* (*oysylkara*) from Turkic or ancient Kazakh means “a sacred animal that eats little” [29].

Conclusion. The camel became as one of the main and popularized symbols of the archaic tradition of Central Asian people. It deeply shows the whole picture of the world, zoomorphology and space of the ancient nomads. In different historical periods, a camel embodies various hypostases: *royal, khan's power - the first-born male - all animals* unity of the Tengrian calendar - the mount of the Prophet, priest, Sufi - the supreme animal that is sacrificed for the creation of the World - the guide of person into the world of “ancestors” - the cosmic hoop of *mankurt* - the maternal essence and wider homeland. In any hypostasis of the camel, the one thing is true the image of this animal, nomads embodied cosmogony ideas about the unity of Nature and human and Nature as the home of a nomad.

Thereby, the code of ethnoculture is manifested in animalistic images and is expressed in the modern art of Kazakhstan [30, p.115].

Список использованных источников

- [1] Исянгулов Ш.Н. К вопросу о титуле «Богра-хан» в Башкортостане или пережитки культа верблюда у башкир // Этносы и культуры Урало-Поволжья: история и современность: материалы V Всероссийской научно-практической конференции молодых ученых. Уфа: ИЭИ УНЦ РАН, 2011. — С. 85-91.
- [2] Соколов С.Н. Зороастризм - древнейшая религия иранских племён. В книге: Авеста в русских переводах (1861-1996). - СПб: Журнал «Нева» — РХГИ, 1997. — 480 с.
- [3] Стеблин-Каменский И.М. Авеста: Избранные гимны. Из Видевдата. Дружба народов, 1992. — 207 с.
- [4] Сравнительное богословие. Книга 1. Учебное пособие. / Прогнозно-аналитический центр Академии Управления. — М.: НОУ «Академия Управления», 2010 г. — 191 с.
- [5] Королькова Е.Ф. Образы верблюдов и пути их развития в искусстве ранних кочевников Евразии// АСГЭ, 1999. — Вып. 34. — С. 68 — 96.
- [6] Переводчикова Е.В. Верблюд в классификационной системе скифского звериного стиля // Т. XV. —2009. — С. 129-131.
- [7] Акишев А.К. Образ верблюда в легендах Центральной Азии. В кн.: Этнография народов Сибири. — Новосибирск: Наука, 1984, — с. 69-76.
- [8] Раевский Д.С. Модель мира скифской культуры. Проблемы мировоззрения ираноязычных народов евразийских степей I тысячелетия до н.э. — М.: 1985. — С. 106-124.
- [9] Абишева О. Путешествие в край аруаны. Сакральные смыслы образа //Журнал «Простор», 2013. — № 12. — С. 108-117

- [10] Наурзбаева З. Вечное небо казахов. – Алматы: «СаГа», 2013. – 704 с.
- [11] Аманов Б.Ж., Мухамбетова А.И. Казахская традиционная музыка и XX век. – Алматы: Дайк-Пресс, 2002. – 544 с.
- [12] Пайзиев М. Традиционная и современная похоронно-поминальная обрядность узбеков Ташкента [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://ia-centr.ru/experts/3815/> Дата обращения 15 мая 2020 года.
- [13] Содномпилова М.М. Путь в иной мир в мифоритуальной традиции монгольских народов. Электронная библиотека Музея антропологии и этнографии им. Петра Великого (Кунсткамера) РАН [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.kunstkamera.ru/lib/rubrikator>. Дата обращения 15 мая 2020 года.
- [14] Содномпилова М.М., Нанзатов Б.З. «Табан хошуу мал»: верблюд в традиционных представлениях монгольских народов // Вестник БНЦ СО РАН, № 4 (12), 2013. – С. 34-45.
- [15] Левшин А. И. Описание киргиз-казачьих или киргиз-кайсацких гор и степей. – Алматы, Издательство: «Санат», 1996. – 293 с.
- [16] Калымов А. Герой сурового времени [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://kp.kazpravda.kz/rus/kuljtura>. Дата обращения 15 мая 2020 года.
- [17] Айтматов Ч.Т. Вся правда, девять лет спустя...// Айтматов Ч.Т. И дольше века длится день («Белое облако Чигисхана»); Лицом к лицу. – Бишкек, 1991. – С. 6.
- [18] Ураева Д. С. Толкование народных поверий связанных с культом верблюда в узбекском фольклоре // Филология и лингвистика: проблемы и перспективы: материалы II Международной научной конференции, апрель 2013 г. – Челябинск: Два комсомольца, 2013. – С. 16-18.
- [19] Кондыбай С. Казахская мифология. – Алматы: Издательство «Арыс», 2008. – 472 с.
- [20] Масалимова А.Р. Маргинальные фигуры в верованиях казахов (легенда о Коркыте – Первом шамане и создателе кобыза). В сборнике статей: Наука и религия в глобализирующемся мире. – Казань, 2007. – с. 27-37.
- [21] Елеманова С.А. Наследие тюркской культуры (исторический обзор казахской традиционной музыки). – Алматы: Кантана-Пресс, 2012. – 408 с.
- [22] Утегалиева С.А. Хордофоны Центральной Азии. В книге: Музыка тюркского мира. Материалы Первого международного симпозиума. – Алматы: Дайк-пресс, 2009. – 119 с.
- [23] Опарин А.А. Манкурты - наследие жузханского ханства // Обзор мировых вопросов. – № 3, 2012. – с. 10-15.
- [24] Гусейнова У. Г. Об этимологии слова «манкерт» // Баки университетинин хябярляри. Щуманитар елмляр сериясы. – № 2, 2006. – С. 182-189.
- [25] Санбаев С. Белая Аруана. – Алматы, Издательство: Атамур, 2005. – 312 с.
- [26] Жаманкозова А.Т. Трагизм в повести С. Санбаева «Белая аруана» // Материалы Международной научно-практической конференции «Актуальные проблемы современных наук - 2008», Днепропетровск: Юпитер. – С. 14-21.
- [27] Жанайдаров. О. Легенды Древнего Казахстана. Детская энциклопедия Казахстана. – Алматы: Аруана, 2008. – 156 с.
- [28] Октябрьская И.В., Сураганов С.К. Казахские узорные войлоки: традиции и новации // Вестник «Гуманитарные науки в Сибири». – № 3, 2013 г. – С. 87–91.
- [29] Кәмелханұлы М. Түлік атаулары – тарих айғақтары // Қазақ әдебиеті, №11, 18 – 24 наурыз, 2005. – 14 -17 б.
- [30] Шайгозова Ж.Н., Мелдеш Г. Анималистический код современной скульптуры Казахстана: образы и символы // Педагогика и Психология, 2019. – № 3. – С. 115 – 123.

References

- [1] Isyangulov SH.N. K voprosu o titule «Bogra-han» v Bashkortostane ili perezhitki kul'ta verblyuda u bashkir // Etnosy i kul'tury Uralo-Povolzh'ya: istoriya i sovremennost': materialy V Vserossijskoj nauchno-prakticheskoy konferencii molodyh uchenyh. Ufa: IEI UNC RAN, 2011. - S. 85-91.
- [2] Sokolov S.N. Zoroastrizm - drevnejshaya religiya iranskih plemyon. V knige: Avesta v russkih perevodah (1861-1996). – SPb: ZHurnal «Neva» - RHGI, 1997. – 480 s.

- [3] Steblin-Kamenskij I.M. Avesta: Izbrannye gimny. Iz Videvdata. Druzhba narodov, 1992. – 207 s.
- [4] Sraavitel'noe bogoslovie. Kniga 1. Uchebnoe posobie. / Prognozno-analiticheskij centr Akademii Upravleniya. – M.: NOU «Akademiya Upravleniya», 2010 g. – 191 s.
- [5] Korol'kova E.F. Obrazy verblyudov i puti ih razvitiya v iskusstve rannih kochevnikov Evrazii// ASGE, 1999. – Vyp. 34. – S. 68 - 96.
- [6] Perevodchikova E.V. Verblyud v klassifikacionnoj sisteme skifskogo zverinogo stilya // T. XV. – 2009. – S. 129-131.
- [7] Akishev A.K. Obraz verblyuda v legendah Central'noj Azii. V kn.: Etnografiya narodov Sibiri. Novosibirsk: Nauka, 1984, s. 69-76.
- [8] Raevskij D.S. Model' mira skifskoj kul'tury. Problemy mirovozzreniya iranoyazychnyh narodov evrazijskih stepej I tysyacheletiya do n.e. – M.: 1985. – s. 106-124.
- [9] Abisheva O. Puteshestvie v kraj aruany. Sakral'nye smysly obraza //ZHurnal «Prostor», 2013. – № 12. – S. 108-117
- [10] Naurzbaeva Z. Vechnoe nebo kazahov. – Almaty: «SaGa», 2013. – 704 s.
- [11] Amanov B.ZH., Muhambetova A.I. Kazahskaya tradicionnaya muzyka i HKH vek. Almaty: Dajk-Press, 2002. – 544 s.
- [12] Pajziev M. Tradicionnaya i sovremennaya pohoronno-pominal'naya obryadnost' uzbekov Tashkenta [Elektronnyj resurs]. - Rezhim dostupa: <https://ia-centr.ru/experts/3815/> Data obrashcheniya 15 maya 2020 goda.
- [13] Sodnompilova M.M. Put' v inoj mir v miforitual'noj tradicii mongol'skih narodov. Elektronnyaya biblioteka Muzeya antropologii i etnografii im. Petra Velikogo (Kunstkamera) RAN [Elektronnyj resurs]. - Rezhim dostupa: <http://www.kunstkamera.ru/lib/rubrikator>. Data obrashcheniya 15 maya 2020 goda.
- [14] Sodnompilova M.M, Nanzatov B.Z. «Taban hoshuu mal»: verblyud v tradicionnyh predstavleniyah mongol'skih narodov //Vestnik BNC SO RAN, № 4 (12), 2013. – S. 34-45.
- [15] Levshin A. I. Opisanie kirgiz-kazach'ih ili kirgiz-kajsackih gor i stepej. Almaty, Izdatel'stvo: «Sanat», 1996. – 293 s.
- [16] Kalymov A. Geroj surovogo vremeni [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <http://kp.kazpravda.kz/rus/kuljtura>. Data obrashcheniya 15 maya 2020 goda.
- [17] Ajtmatov CH.T. Vsa pravda, devyat' let spustya...// Ajtmatov CH.T. I dol'she veka dlitsya den' («Beloe oblako CHigiskhana»); Licom k licu. – Bishkek, 1991. – S. 6.
- [18] Uraeva D. S. Tolkovanie narodnyh poverij svyazannyh s kul'tom verblyuda v uzbekskom fol'klore // Filologiya i lingvistika: problemy i perspektivy: materialy II Mezhdunarodnoj nauchnoj konferencii, aprel' 2013 g. - CHelyabinsk: Dva komsomol'ca, 2013. - S. 16-18.
- [19] Kondybas S. Kazahskaya mifologiya. – Almaty: Izdatel'stvo «Arys», 2008. – 472 s.
- [20] Masalimova A.R. Marginal'nye figury v verovaniyah kazahov (legenda o Korkyte – Pervom shaname i sozdatele kobyza). V sbornike statej: Nauka i religiya v globaliziruyushchemsya mire. – Kazan', 2007. – s. 27-37.
- [21] Elemanova S.A. Nasledie tyurkskoj kul'tury (istoricheskij obzor kazahskoj tradicionnoj muzyki).- Almaty: Kantana-Press, 2012. – 408 s.
- [22] Utegaliyeva S.A. Hordofony Central'noj Azii. V knige: Muzyka tyurkskogo mira. Materialy Pervogo mezhdunarodnogo simpoziuma. – Almaty: Dajk-press, 2009. – 119 s.
- [23] Oparin A.A. Mankurty - nasledie zhuzhanskogo hanstva//Obzor mirovyh voprosov. – № 3, 2012. – s. 10-15.
- [24] Gusejnova U. G. Ob etimologii slova «mankurt»// Baky universitetinin hyabyarlyari. SHCHhumanitar elmylar serijasy. № 2, 2006. - S. 182-189.
- [25] Sanbaev S. Belaya Aruana. – Almaty, Izdatel'stvo: Atamura, 2005. – 312 s.
- [26] ZHamankozova A.T. Tragizm v povesti S. Sanbaeva «Belaya aruana»// Materialy Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii «Aktual'nye problemy sovremennyh nauk - 2008», Dnepropetrovsk: YUputer. – S. 14-21.
- [27] ZHanajdarov. O. Legendy Drevnego Kazahstana. Detskaya enciklopediya Kazahstana. – Almaty: Aruana, 2008. –156 s.
- [28] Oktyabr'skaya I.V, Suraganov S.K. Kazahskie uzornye vojloki: tradicii i novacii//Vestnik «Gumanitarnye nauki v Sibiri». – № 3, 2013 g. – S. 87–91.
- [29] Kəmelhanly M. Tylik ataulary – tarih ajraktary // Qazak ədəbiəti, №11, 18 – 24 nauryz, 2005. – 14 -17 b.
- [30] Shajgozova ZH.N., Meldesh G. Animalisticheskij kod sovremennoj skul'ptury Kazahstana: obrazy i simvoly// Pedagogika i Psihologiya, 2019. – № 3. – S. 115 – 123.

**Қазақ мәдениетінің зомомфордык кодексі: түйе нышаны
(мәдени және өнертану тұрғыдан түсіну)**

А.Р. Хазбулатов¹, Ж.Н. Шайгозова², А.А.Момбек²

¹Қазақ ғылыми-зерттеу мәдениет институты (Алматы, Қазақстан),

²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогика университеті
(Алматы, Қазақстан)

Аңдатпа

Бұл мақаланың мақсаты - қазақ мәдениеті мысалында Орталық Азияның ежелгі көшпелілері арасында болған түйе нышанын зерттеу. Түркі-моңғол әлемінің қасиетті жануарлар пантеонынан түйенің көп мәнді бейнесінің эволюциясын зерттеген авторлар оны ежелгі қазақтар әлем бейнесінің зоологиялық жандандыруының және қазақ мәдениетінің зооморфтық кодының элементінің бірі ретінде қарастырды.

Түйе Орталық Азия халықтарының архаикалық дәстүрінің басты және барлық жерде кездесетін нышандарының біріне айнала отырып, әлемнің, зооморфологиялық және ежелгі адамдардың ғарыш әлемінің ажырамас гипостазасын жеткілікті дәрежеде көрсетеді. Әр түрлі тарихи кезеңдерде түйе әртүрлі кезеңдерді: корольдік, хандық билік - еркектің тұңғышы - Тәңірлік күнтізбедегі барлық жануарлардың бірлігі - пайғамбар тауы, діни қызметкер, сопы - әлемді құру үшін құрбан болған ең жоғарғы жануар - адамның «ата-бабалар әлеміне» жол сілтеуі «- мәңгірттің ғарыш құрсауы - аналық мәні және Отанының кеңін білдіреді. Кез-келген гипостазда түйе бір мағынада - жануардың бейнесінде көшпелілер табиғат пен адамның бірлігі, ал табиғат көшпенділердің үйі туралы космогоникалық идеяларды бейнелеген.

Қазіргі уақытта қазақ мәдениетінде түйенің қасиетті мағынасы жоғалып кеткенімен, халық осы жануарға деген сүйіспеншілікті және оның күшіне сенімін сақтаған.

Кілттік сөздер: қасиетті аңдар, түйе, ғарыш, түркі-моңғол халықтары, қазақ мәдениеті

**Зооморфный код казахской культуры: символика верблюда
(культуролого-искусствоведческое осмысление)**

А.Р. Хазбулатов¹, Ж.Н. Шайгозова², А.А.Момбек²

¹Казахский научно-исследовательский институт культуры (Алматы, Казахстан),

Казахский национальный педагогический университет имени Абая, (Алматы, Казахстан)

Аннотация

Целью настоящей статьи является исследование символики верблюда, бытовавшего у древних кочевников Центральной Азии на примере казахской культуры. Авторы, изучая эволюцию многозначного образа верблюда из пантеона священных животных тюрко-монгольского мира, пытаются его рассмотреть как одну зоологических персонификаций картины мира древних казахов, как один из элементов зооморфного кода казахской культуры.

Верблюд, став одним из главных и повсеместно распространенных символов архаичной традиции народов Центральной Азии достаточно емко отражает целостную картину мира, зоомифологию и космос древних народов. В разные исторические периоды верблюд воплощает в себе различные ипостаси: царскую, ханскую власть - первородный самец - единство всех животных тенгрианского календаря - ездовое животное Пророка, жреца, суфия - верховное животное, которое приносится в жертву ради сотворения Мира - проводник человека в мир «предков» - космический обруч манкурта – материнская сущность и шире Родина. В какой бы ипостаси верблюд не выступал однозначно одно – в образе этого животного, кочевники воплотили космогонические представления о единстве Природы и человека, и Природы как дома кочевника.

Хотя, в обозримом настоящем казахской культуры сакральное значение Верблюда уже утеряно, но в народе до сих пор сохранена любовь к этому животному и неосознанная вера в его могущество.

Ключевые слова: священные животные, верблюд, космос, тюрко-монгольские народы, казахская культура

Поступила в редакцию 23.05.2020.

БІЗДІҢ АВТОРЛАР

Абдрахманова Айгүл Тұрсынбаевна – психология ғылымдарының магистрі, М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, *Gglz1966@mail.ru*

Абакаева Әсел Болатбекқызы – өнер магистрі, Т.Қ. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, *assel-almaty1979@mail.ru*

Абдикаримова Гаухар Әбдіқалиқызы – педагогика ғылымдарының кандидаты, Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *abdi_1965@mail.ru*

Абишев Асылхан Рахымжанұлы – биология ғылымдарының кандидаты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *asylkhan.a54@mail.ru*

Абишев Кендебай Сәметұлы – педагогика ғылымдарының кандидаты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *kendeken@mail.ru*;

Азтаев Арыстанбек Асылбекович – магистр, Аймақтық әлеуметтік инновациялық университеті, *aztaev76@mail.ru*

Алшынбаев Кулалбек Ильясович – педагогика ғылымдарының кандидаты, доценттің м.а., Аймақтық әлеуметтік инновациялық университеті, *kulalbek@mail.ru*

Ануарбекова Гүлзат Жапарханқызы – докторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *gulzat1982@mail.ru*

Аренова Асыл Хыдыржанқызы – педагогика ғылымдарының докторы, Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, *arssyl31@mail.ru*

Аязбаев Даурен – докторант, Сулейман Демирель атындағы университет, *Dauren.Ayazbayev@sdu.edu.kz*

Баймырзаев Тәңірберген Хамитұлы – аға оқытушы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *take_bb@mail.ru*

Байташева Гаухар Өмірәліқызы – ауылшаруашылығы ғылымдарының кандидаты, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті профессор м.а.

Балғазина Бақытгүл Серікқызы – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *bakhitgul555@mail.ru*

Балгимбеков Шамшидин Абдуллаұлы – медицина ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *balgimbekov@inbox.ru*

Бекболатова Құралай Маратовна – философия докторы (PhD), Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *sunkarz@mail.ru*

Белоус Светлана Геннадьевна – PhD докторы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *sbelous978@gmail.com*

Бидайбеков Есен Ықыласұлы – педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *esen_bidaibekov@mail.ru*

Білал Ерлан Әбділдаұлы – өнер магистрі, Т.Қ. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, *erlan.bilalov.71@mail.ru*

Болатқызы Шынар – педагогика магистрі, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *sazanova.aydana@mail.ru*

Бузаубакова Клара Джайдарбековна – педагогика ғылымдарының докторы, доцент, Тараз мемлекеттік педагогикалық университеті, *klara_1101@mail.ru*

Гонтовая Лариса Валерьевна – аға оқытушы, М.И. Глинка атындағы Днепропетровск музыка академиясы, *dneprlara@gmail.com*

Далаева Теңлік Токтарбекқызы – тарих ғылымдарының кандидаты, доцент, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *tenliktd@mail.ru*

Давлұмбаев Әділет Маликұлы – магистрант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

Деепак Шарма – студент, Қарағанды Медицина университеті

Доровских Екатерина – 11 сынып, Талғар қ. № 17 ЖББОМ, Алматы облысы.

Дүйсекеева Нұргүл Жәлелатдинқызы – докторант, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, *Neka09@mail.ru*

Дуйсенова Раушан Жаумбаевна – техникалық ғылымдарының магистрі, «Eterium media» ШС, Duisenova.raushan@gmail.com

Дуйсенов Талгат Жаламанович – техникалық ғылымдарының магистрі, ТОО «Eterium media», talgat_duisenov@mail.ru

Егинбаева Тойжан Жылқайдарқызы – өнертану кандидаты, профессор, Қазақ өнер университеті, toizhan_2710@mail.ru

Жамирова Улмекен Шакирбаевна – педагогика ғылымдарының кандидаты, М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, zhamirova_1978@mail.ru

Жанбеков Хайрулла Нышанұлы – х.ғ.к., жер ғылыми докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

Жумалиева Рахима Зайдулловна – PhD докторы, қауымдастырылған профессор, Сүлейман Демирел университеті, rzhresearch2019@gmail.com

Имамбекова Гүлжан Сембековна – педагогика ғылымдарының кандидаты, М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Gglz1966@mail.ru

Исаева Ақмарал Өмірбекқызы – биология ғылымдарының докторы, профессор, Шымкент университетінің «Экология және биология» Ғылыми зерттеу институты директоры

Исалиев Әлібек Теміржанұлы – өнер магистрі, Т.Қ.Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, galikman@mail.ru

Исалиева Сауле Темирбаевна – докторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, salia72@mail.ru

Испандияров Мадияр – педагогика ғылымдарының кандидаты, Аймақтық әлеуметтік инновациялық университеті, sake1977@mail.ru;

Қадырбаев Талғат Амангелдиевич – магистр, Аймақтық әлеуметтік инновациялық университеті, kadyrbaev.talgat@mail.ru

Қадырбеков Руслан Бакытжанұлы – магистр, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, ruslan_kadyrbekov@mail.ru

Караев Есет Жаумбаевич – техникалық ғылымдарының магистрі, «MLS-Group» консалтингтік компания, contest.kz@gmail.com

Карымбаева Айжан Несіпгерейқызы – өнер магистрі, Т.Қ. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, na-aa@mail.ru

Кобдикова Жанартай Уажитовна – педагогика ғылымдарының докторы, доцент, Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті, zhuk53@mail.ru

Кадирсизова Шынар Болатбековна – докторант, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті, shnar_83kz@mail.ru

Керимбаева Рысты Калдыхановна – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, risti1971@mail.ru

Қожахмет Қанат Темірғалиұлы – PhD докторы, IT білім беру және Сандық түрлендіру бойынша сарапшы, kkproject20@gmail.com

Кошербаева Айгерим Нуралыевна – педагогикалық ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, aigera63@mail.ru

Қуанышов Сапарбай Әбдіхайұлы – доцент, ҚР еңбек сіңірген жаттықтырушысы, Аймақтық әлеуметтік инновациялық университеті, sapar-47@mail.ru;

Күшназарова Камила Ерімбайқызы – магистрант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

Маликқызы Лаура – докторант, Абай атындағы Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті.

Маратұлы Еламан – магистрант, Аймақтық әлеуметтік инновациялық университеті.

Маршыбаева Ұлбосын Саметхановна – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, ulbosyn.marchibaeva@yandex.kz;

Мендіғалиева Шолпан Әбдіқызы – магистр, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, abdi_sholpan@mail.ru

Момбек Әлия Әнуарбекқызы – педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

Муратқызы Ақбота – ВА-студент, Сүлейман Демирел атындағы университеті, *akbotamuratkyzy19@gmail.com*

Мусабекова Гульвира Айдархановна – педагогикалық ғылымдарының кандидаты, ҚР ББЖҒМ Болон процесі және академиялық ұтқырлық орталығы, *gulvira2030_73@mail.ru*

Мусина Айтжамал Слямхановна – техника ғылымдарының докторы, профессор, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті

Мухиддинов Ерғали Мухиддинович – педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *spartak.kaznpu@mail.ru*;

Мырзабаева Жанар Калилулевна – докторант, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті

Нагибина Наталия Львовна – психология ғылымдарының докторы, профессор, Мәскеу психоанализ институты, Ресей.

Нурмухамбетова Тамара Рысмахановна – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Аймақтық әлеуметтік-инновациялық университет, *zav_alia@mail.ru*.

Ордабаев Нағызбек Ордабайұлы – педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор, Аймақтық әлеуметтік инновациялық университеті, *kulalbek@mail.ru*.

Оспанова Мадина Болатовна – педагогикалық ғылымдарының магистрі, Қарағанды Медицина университеті

Ошанова Нұржамал Тұрашқызы – педагогика ғылымдарының кандидаты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *nurzhamal_o_t@mail.ru*

Раджат Сингх - студент, Қарағанды Медицина университеті

Райымқұлова Ақтоты Рахматуллақызы – өнертану ғылымдарының докторы, қауымдастырылған профессор, Қазақстан Республикасының Мәдениет және спорт министрлігі, *aqtoty.raimkulova@gmail.com*.

Роговая Ольга Геннадьевна – педагогика ғылымдарының докторы, профессор, А.И. Герцен атындағы Ресей мемлекеттік педагогикалық университеті.

Сайлыбаева Құралай Абдиманановна – педагогика ғылымдарының магистрі, М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, *kuralai_55@mail.ru*.

Сақаев Болат Әбдіғалымұлы – университет профессоры, ҚР еңбек сіңірген жаттықтырушысы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті.

Сапатаева Гульвира Дауренбековна – аға оқытушы, Аймақтық әлеуметтік-инновациялық университет, *zav_alia@mail.ru*

Сартаева Ақмарал Алтынбековна – биология ғылымдарының кандидаты, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті.

Сихынбай Айдана Датқақызы – магистрант, Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, *aidana.sihinbai@gmail.com*

Тәжибаева Жібек Алдабергенқызы – докторант, Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, *tadzhibaeva.z@mail.ru*

Таймур Хан Мохаммад - студент, Қарағанды Медицина университеті

Тугелбаев Ерік Нұрмаханұлы – магистр, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *tugelbaev_erik@mail.ru*

Улдахан Шынғыс Муратулы – педагогикалық ғылымдарының магистрі, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *uldahan_titan@mail.ru*

Хазбулатов Андрей Равильевич – PhD докторы, қауымдастырылған профессор, Қазақ ғылыми-зерттеу мәдениет институты, *ar.khazbulatov@gmail.com*

Шайгозова Жанерке Наурызбайқызы – педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *zanna_73@mail.ru*

Шаяхметова Айсулу Алкешовна – филология ғылымдарының кандидаты, доцент, Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университет, *aisulu_sh@mail.ru*

НАШИ АВТОРЫ

Абдрахманова Айгүл Тұрсынбаевна – магистр психологических наук, Таразский региональный университет им М.Х. Дулати, *Gglz1966@mail.ru*

Абакаева Асель Болатбековна – магистр искусств, Казахская национальная академия искусств имени Т.К. Жургенова, *assel-almaty1979@mail.ru*

Абдикаримова Гаухар Абдикаликовна – кандидат педагогических наук, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *abdi_1965@mail.ru*

Абишев Асылхан Рахымжанович – кандидат биологических наук, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *asylkhan.a54@mail.ru*

Абишев Кендебай Саметович – кандидат педагогических наук, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *kendeken@mail.ru*;

Азтаев Арыстанбек Асылбекович – магистр, Региональный социально-инновационный университет, *aztaev76@mail.ru*

Алшынбаев Кулалбек Ильясович – кандидат педагогических наук, и.о. доцента, Региональный социально-инновационный университет, *kulalbek@mail.ru*

Ануарбекова Гульзат Джапархановна – докторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *gulzat1982@mail.ru*

Аренова Асыл Хыдыржановна – доктор педагогических наук, Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга имени Ш.Есенова, *arssyl31@mail.ru*

Аязбаев Даурен – докторант, университет имени Сулеймана Демиреля, *Dauren.Ayazbayev@sdu.edu.kz*

Баймырзаев Танирберген Хамитович – старший преподаватель, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *take_bb@mail.ru*

Байташева Гаухар Умиралиевна – кандидат сельскохозяйственных наук, и.о. профессора, Казахский национальный женский педагогический университет.

Балгазина Бакитгуль Сериковна – кандидат педагогических наук, доцент, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *bakhitgul555@mail.ru*

Балгимбеков Шамшидин Абдуллаевич – доктор медицинских наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *balgimbekov@inbox.ru*

Бекболатова Куралай Маратовна – доктор философии (PhD), Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *sunkarz@mail.ru*,

Белоус Светлана Геннадьевна – доктор PhD, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *sbelous978@gmail.com*

Бидайбеков Есен Ыкыласович – доктор педагогических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *esen_bidaibekov@mail.ru*

Билал Ерлан Абдилдаевич – магистр искусств, Казахская национальная академия искусств имени Т.К. Жургенова,

Болаткызы Шынар – магистр педагогики, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *sazanova.aydana@mail.ru*

Бузаубакова Клара Джайдарбековна – доктор педагогических наук, доцент, Таразский государственный педагогический университет, *klara_1101@mail.ru*

Гонтовая Лариса Валерьевна – старший преподаватель, Днепропетровская академия музыки имени М.И. Глинки, *dneprlara@gmail.com*

Далаева Тенлик Токтарбековна – кандидат исторических наук, доцент, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *tenliktd@mail.ru*

Давлұмбаев Адилет Маликович – магистрант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая

Деепак Шарма – студент, Медицинский университет Караганды

Доровских Екатерина – 11 класс, ОСШ № 17 г.Талгара, Алматинская область.

Дуйсекеева Нургуль Жалелатдиновна – докторант, Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, *Neka09@mail.ru*

Дуйсенова Раушан Жаумбаевна – магистр технических наук, ТОО «Eterium media», Duisenova.raushan@gmail.com

Дуйсенов Талгат Жаламанович – магистр технических наук, ТОО «Eterium media», talgat_duisenov@mail.ru

Егинбаева Тойжан Жылкайдаровна – кандидат искусствоведения, профессор, Казахский университет искусств, toizhan_2710@mail.ru

Жамирова Улмекен Шакирбаевна – кандидат педагогических наук, Таразский региональный университет им М.Х.Дулати, zhamirova_1978@mail.ru

Жанбеков Хайрулла Нышанович – к.х.н., доктор наук о Земле, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая

Жумалиева Рахима Зайдулловна – доктор PhD, ассоциированный профессор, Университет Сулеймана Демиреля, rzhresearch2019@gmail.com

Имамбекова Гулжан Сембековна – кандидат педагогических наук, Таразский региональный университет им М.Х.Дулати, Gglz1966@mail.ru

Исаева Акмарал Умирбековна – доктор биологических наук, профессор, директор научно-исследовательского института «Экологии и биологии», Шымкентский университет.

Исалиев Алибек Темиржанович – магистр искусств, Казахская национальная академия искусств имени Т.К. Жургенова, galikman@mail.ru

Исалиева Сауле Темирбаевна – докторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, salia72@mail.ru

Испандияров Мадияр – кандидат педагогических наук, Региональный социально-инновационный университет, sake1977@mail.ru;

Кадырбаев Талгат Амангелдиевич – магистр, Региональный социально-инновационный университет, kadyrbaev.talgat@mail.ru

Кадырбеков Руслан Бакытжанович – магистр, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, ruslan_kadyrbekov@mail.ru

Караев Есет Жаумбаевич – магистр технических наук, консалтинговая компания «MLS-Group», contest.kz@gmail.com

Карымбаева Айжан Несипгереевна – магистр искусств, Казахская национальная академия искусств имени Т.К. Жургенова, na-aa@mail.ru

Кобдикова Жанартай Уажитовна – доктор педагогических наук, доцент, Казахский национальный женский педагогический университет, zhuk53@mail.ru

Кадирсизова Шынар Болатбековна – докторант, Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет, shnar_83kz@mail.ru

Керимбаева Рысты Калдыхановна – кандидат педагогических наук, доцент, Таразский региональный университет им М.Х.Дулати, risti1971@mail.ru

Кожамет Канат Темиргалиевич – доктор PhD, эксперт по IT-образованию и Цифровой трансформации, kkproject20@gmail.com

Кошербаева Айгерим Нуралыевна – доктор педагогических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, aigera63@mail.ru

Куанышов Сапарбай Әбдіхайұлы – доцент, заслуженный тренер РК, Региональный социально-инновационный университет, sapar-47@mail.ru;

Күшназарова Камила Ерімбайқызы – магистрант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая

Маликқызы Лаура – докторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая.

Маратұлы Еламан – магистрант, Региональный социально-инновационный университет.

Марчибаева Улбосын Саметхановна – кандидат педагогических наук, доцент, Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, ulbosyn.marchibaeva@yandex.kz;

Мендигалиева Шолпан Абдиевна – магистр, Казахский национальный педагогический университет им. Абая, abdi_sholpan@mail.ru

Момбек Алия Ануарбековна – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая

Муратқызы Акбота – БА-студент, Университет Сулеймана Демиреля, *akbotamuratkyzy19@gmail.com*

Мусабекова Гульвира Айдархановна – кандидат педагогических наук, Центр Болонского процесса и академической мобильности МОН РК, *gulvira2030_73@mail.ru*

Мусина Айтжамал Слямхановна – доктор технических наук, профессор, Казахский национальный женский педагогический университет

Мухиддинов Ергали Мухиддинович – кандидат педагогических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *spartak.kaznpu@mail.ru*;

Мырзабаева Жанар Калилулевна – докторант, Казахский национальный женский педагогический университет

Нагибина Наталия Львовна – доктор психологических наук, профессор, Московский институт психоанализа, Россия.

Нурмухамбетова Тамара Рысмахановна – кандидат педагогических наук, доцент, Региональный социально-инновационный университет, *zav_alia@mail.ru*.

Ордабаев Нагизбек Ордабаевич – кандидат педагогических наук, профессор, Региональный социально-инновационный университет, *kulalbek@mail.ru*.

Оспанова Мадина Болатовна – магистр педагогических наук, Медицинский университет Караганды

Ошанова Нуржамал Турашовна – кандидат педагогических наук, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *nurzhamal_o_t@mail.ru*

Раджат Сингх – студент, Медицинский университет Караганды

Раимкулова Актоты Рахматуллаевна – доктор искусствоведения по музыковедению и музыкальному искусству, Министерство культуры и спорта Республики Казахстан, *aqtoty.raimkulova@gmail.com*.

Роговая Ольга Геннадьевна – д.п.н., профессор, Российский государственный педагогический университет имени А.И. Герцена

Сайлыбаева Құралай Абдиманановна – магистр педагогических наук, Таразский региональный университет им М.Х.Дулати, *kuralai_55@mail.ru*.

Сакаев Болат Абдыгалымович – профессор университета, заслуженный тренер РК, Казахский национальный педагогический университет имени Абая.

Сапатаева Гульвира Дауренбековна – старший преподаватель, Региональный социально-инновационный университет, *zav_alia@mail.ru*

Сартаева Акмарал Алтынбековна – кандидат биологических наук, Казахский национальный женский педагогический университет

Сихынбай Айдана Датқақызы – магистрант, Кокшетауский университет имени Ш.Уалиханова, *aidana.sihinbai@gmail.com*

Таджибаева Жибек Алдабергеновна – докторант, Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга имени Ш. Есенова, *tadzhibaeva.z@mail.ru*

Таймур Хан Мохаммад – студент, Медицинский университет Караганды

Тугелбаев Ерик Нурмаханович – магистр, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *tugelbaev_erik@mail.ru*

Ұлдахан Шыңғыс Мұратұлы – магистр педагогических наук, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *uldahan_titan@mail.ru*

Хазбулатов Андрей Равильевич – доктор PhD, ассоциированный профессор, Казахский научно-исследовательский институт культуры, *arkhazbulatov@gmail.com*

Шайгозова Жанерке Наруызбаевна – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *zanna_73@mail.ru*

Шаяхметова Айсулу Алкешовна – кандидат филологических наук, доцент, Кокшетауский университет имени Ш.Уалиханова, *aisulu_sh@mail.ru*

OUR AUTHOR

Abdrakhmanova Aigul – master of psychological sciences, Taraz Regional University M.Kh. Dulati, *Gglz1966@mail.ru*

Abakayeva Asel – master of Arts, T.K.Zhurgenov Kazakh national academy of Arts, *assel-almaty1979@mail.ru*

Abdikarimova Gaukhar – candidate of pedagogical sciences, Abai University, *abdi_1965@mail.ru*

Abishev Asylkhan – candidate of biological sciences, Abai University, *asylkhan.a54@mail.ru*

Abishev Kendebay – candidate of pedagogical sciences, Abai University, *kendeken@mail.ru*;

Aztaev Arystanbek – master, Regional Social Innovation University, *aztaev76@mail.ru*

Alshynbayev Kulalbek – candidate of pedagogical sciences, Associate Professor, Regional Social Innovation University, *kulalbek@mail.ru*

Anuarbekova Gulzat – doctoral student, Abai University, *gulzat1982@mail.ru*

Arenova Asyl – doctor of pedagogical sciences, Sh.Yessenov Caspian State University of Technology and Engineering, *arssyl31@mail.ru*

Ayazbayev Dauren – doctoral student, Suleyman Demirel University, *Dauren.Ayazbayev@sdu.edu.kz*

Baimyrzaev Tanirbergen – Senior Lecturer, Abai University, *take_bb@mail.ru*

Baitasheva Gaukhar – candidate of agricultural sciences, Professor Kazakh National Women's Pedagogical University

Balgazina S. Bakhitgul – candidate of pedagogical sciences, associate professor, Abai University, *bakhitgul555@mail.ru*

Balgimbekov Shamshidin – doctor of medicine sciences, professor, Abai University, *balgimbekov@inbox.ru*

Bekbolatova Kuralay – doctor of philosophy (PhD), Abai University, *sunkarz@mail.ru*

Belous G. Svetlana – PhD doctor, Abai University, *sbelous978@gmail.com*

Bidaibekov Yesen – doctor of pedagogical sciences, professor, Abai University, *esen_bidaibekov@mail.ru*

Bilal Yerlan – master of arts, T.K.Zhurgenov Kazakh national academy of arts, *galikman@mail.ru*

Bolatkyzy Shynar – master of pedagogy, Abai University, *sazanova.aydana@mail.ru*

Buzaubakova Klara – doctor of pedagogical sciences, associate professor, Taraz State Pedagogical University, *klara_1101@mail.ru*

Gontovaya Larisa – Senior Lecturer, Dnepropetrovsk Academy of Music named after M.I. Glinka, *dneprlara@gmail.com*

Dalayeva Tenlik – candidate of historical sciences, associate professor, Abai University, *tenliktd@mail.ru*

Davlumbaev Adilet – master student, Abai University

Deepak Sharma – student, Karaganda Medical University

Dorovskih Ekaterina – 11 class, OSSh 17, Talgar, Almaty region.

Duissekeyeva Nurgul – doctoral student, L.N.Gumilyev Eurasian National University, *neka09@mail.ru*

Dujsenova Raushan – master of technical sciences, «Eterium media» LP, *Duisenova.raushan@gmail.com*

Dujsenov Talgat – master of technical sciences, «Eterium media» LP, *talgat_duisenov@mail.ru*

Eginbayeva Toijan – candidate of art history, professor, Kazakh University of Art, *toizhan_2710@mail.ru*

Zhamirova Ulmeken – candidate of pedagogical sciences, Taraz Regional University M.Kh. Dulati, *zhamirova_1978@mail.ru*

- Zhanbekov Khairulla** – doctor of the Earth sciences, professor, Abai University
- Zhumaliyeva Rakhima** – PhD, associate professor, Suleyman Demirel University, *rzresearch2019@gmail.com*
- Imambekova Gulzhan** – candidate of pedagogical sciences, Taraz Regional University M.Kh. Dulati, *Gglz1966@mail.ru*
- Issayeva Akmaral** – doctor of Biological Sciences, professor, ScD, director of the Shymkent University «Ecology and Biology» Research Institute
- Issaliyev Alibek** – master of arts, T.K.Zhurgenov Kazakh national academy of arts, *galikman@mail.ru*
- Issaliyeva Saule** – doctoral student, Abai University, *salia72@mail.ru*
- Ispandiarov Madiar** – candidate of pedagogical sciences, Regional Social Innovation University, *sake1977@mail.ru*;
- Kadyrbayev Talgat** – master, Regional Social Innovation University, *kadyrbaev.talgat@mail.ru*
- Kadyrbekov Ruslan** – master, Abai University, *ruslan_kadyrbekov@mail.ru*
- Karayev Eset** – master of technical sciences, «MLS-Group» consult company, *contest.kz@gmail.com*
- Karymbaeva Aizhan** – master of arts, T.K. Zhurgenov Kazakh national academy of arts, *na-aa@mail.ru*
- Kobdikova Zhanartay** – doctor of pedagogical sciences, professor, Kazakh national women's training university, *zhuk53@mail.ru*
- Kadyrsizova Shynar – doctoral student, Kazakh humanitarian and legal innovation university, *shnar_83kz@mail.ru*
- Kerimbayeva Rysty** – candidate of pedagogical sciences, associate professor, Taraz Regional University M.Kh.Dulati, *risti1971@mail.ru*
- Kozhakhmet Kanat** – PhD doctor, Expert in IT Education and Digital Transformation, *kkproject20@gmail.com*
- Kosherbayeva Aigerim** – doctor of pedagogical sciences, professor, Abai University, *aigera63@mail.ru*
- Kuanyshev Saparbai** – associate professor, Honored Coach of the Republic of Kazakhstan, Regional Social Innovation University, *sapar-47@mail.ru*;
- Kushnazarova Kamila** – master student, Abai University
- Malikkyzy Laura** – doctoral student, Abai University
- Maratuly Elaman** – master student, Regional Social Innovation University
- Marchibaeva Ulbosyn** – candidate of pedagogical sciences, associate professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University, *ulbosyn.marchibaeva@yandex.kz*;
- Mendigalieva Sholpan** – master, Abai University, *abdi_sholpan@mail.ru*
- Mombek Aliya** – candidate of pedagogical sciences (PhD), associate professor, Abai University
- Muratkyzy Akbota** – BA-student, Suleyman Demirel University *akbotamuratkyzy19@gmail.com*
- Mussabekova Gulvira** – pedagogical sciences candidate, Bologna Process Center and academic mobility of MES RK, *gulvira2030_73@mail.ru*
- Musina Aytzhamal** – Doctor of Technical Sciences, Professor, Kazakh National Women's Pedagogical University
- Muhiddinov Ergali** – candidate of pedagogical sciences, professor, Abai University, *spartak.kaznpu@mail.ru*;
- Myrzabaeva Zhanar** – doctoral student, Kazakh National Women's Training University
- Nagibina Nataliya** – doctor of psychology sciences, professor, Moscow Institute of psychoanalysis, Russia.

Nurmukhambetova Tamara – candidate of pedagogical sciences, associate professor, Regional Social and Innovative University, *zav_alia@mail.ru*.

Ordabayev Nagizbek – candidate of pedagogical sciences, professor, Regional Social Innovation University, *kulalbek@mail.ru*.

Ospanova Madina – master of pedagogical sciences, Karaganda Medical University

Oshanova Nurzhamal – candidate of pedagogical sciences, Abai University, *nurzhamal_o_t@mail.ru*

Rajat Singh – student, Karaganda Medical University

Raimkulova Aktoty – doctor of art history on musicology and musical art, Minister of Culture and Sports of the Republic of Kazakhstan, *aqtoty.raimkulova@gmail.com*.

Rogovaya Olga – doctor of pedagogical sciences, professor, Russian State Pedagogical University named after A.I. Herzen

Saylybayeva Kuralai – master of pedagogical sciences, associate professor, Taraz Regional University M.Kh.Dulati, *kuralai_55@mail.ru*.

Sakaev Bolat A. – University Professor, Honored Trainer of the Republic of Kazakhstan, Abai University.

Sapataeva Gulvira – Senior Lecturer, Regional Social and Innovation University, *zav_alia@mail.ru*

Sartayeva Akmaral – candidate of biological sciences, Kazakh National Women's Pedagogical University

Sihinbai Aidana – master student, Sh.Ualikhanov Kokshetau University *aidana.sihinbai@gmail.com*

Tajibayeva Zhibek – doctoral student, Sh. Yessenov Caspian State University of Technology and Engineering, *tadzhibaeva.z@mail.ru*

Taimur Khan Mohammad – student, Karaganda Medical University

Tugelbaev Yerik – master, Abai University, *tugelbaev_erik@mail.ru*

Uldahan Shyngys – master of pedagogical sciences, Abai University, *uldahan_titan@mail.ru*

Khazbulatov Andrey – PhD doctor, associate professor, Kazakh Research Institute of Culture, *ar.khazbulatov@gmail.com*

Shaigozova Zhanerke – candidate of pedagogical sciences, associate professor, Abai University, *zanna_73@mail.ru*

Shayakhmetova Aisulu – candidate of philological sciences, associate professor, Sh.Ualikhanov Kokshetau University, *aisulu_sh@mail.ru*

МАЗМҰНЫ

Педагогиканың және психологияның әдіснамасы мен теориясы

Қожахмет Қ.Т., Жумалиева Р.З., Муратқызы А. Қазіргі IT-маманның өзекті құзыреттіліктердің жиынтығы	5
Таджибаева Ж.А., Нагибина Н.Л., Аренова А.Х. ЖОО-да оқыту жағдайында оралман-студенттердің психологиялық-педагогикалық бейімделуі	15

Білім беру саласындағы инновациялар

Аязбаев Д.А., Муратқызы А., Жумалиева Р.З. Зерттеу жұмыстарын жазуды үйретудегі word embedding	27
Далаева Т.Т., Балғазина Б.С., Белоус С.Г., Ұлдахан Ш.М. Студенттік сандық F3Ж-club	32
Бузаубакова К.Д. Дәріс дайындаудың педагогикалық технологиясы.....	45

Қолданбалы психология және психотерапия

Доровских Е.С., Исалиева С.Т. Жасөспірімдердегі девиантты мінез-құлықтың алдын-алу.....	53
Сингх Р., Оспанова М.Б. Қарағанды медицина университетінің шетелдік студенттерінің қарым-қатынастағы кедергілерін зерттеу	61
Нурмухамбетова Т., Абдикаримова Г., Абишев А., Сапатаева Г., Мендіғалиева Ш. Өскелең ұрпақ арасында суицидті алдын-алу жолдары	66
Мохаммад Т.К., Оспанова М.Б. Қазақстандық және шетелдік студенттерінің стресске төзімділік қабілеттерін диагностикалау (Қарағанды медицина университетінің үлгісінде)	74
Шарма Д., Оспанова М.Б. Қарағанды медициналық университеттің шетел және қазақстандық студенттердің эмпатиялық қабілеттерін тәжірибелі зерттеуіне салыстырмалы талдау	79

Білім берудің мәселелері мен келешегі

Балгимбеков Ш.А., Күшназарова К.Е., Болатқызы Ш. Мүмкіндігі шектеулі балалардың дене тәрбиесінің психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері	85
Шаяхметова А.А., Сихынбай А.Д. Бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік мәдениетін қалыптастыру	93
Гонтовая Л.В. Жасөспірім мектеп оқушысының әлеуметтік-мәдени құзыреттілігі құрылымындағы көркем шығарманы белгі-символикалық түсіндіру.....	99
Алшынбаев К.И., Мухиддинов Е.М., Испандияров М., Сақаев Б.Ә., Маратұлы Е. Спорттық жаттықтырудағы педагогикалық үдерістің біліми негіздері	109
Бекболатова Қ.М. Экодизайнның басқа ғылым салаларымен байланысы	115
Боднар И.П., Колесникова Г.А. Мектептің процесіне бастауыш сынып балаларының мәдени-тынығу жұмыстарын ұйымдастыру	126
Маликқызы Л., Жанбеков Х.Н., Роговая О.Г. Педагогикалық жоғары оқу орындарында болашақ мамандардың экологиялық құзыреттілігін қалыптастыру.....	136

Білім берудің заманауи әдістемелері мен технологиялары

Кобдикова Ж.У., Дуйсенов Т.Ж., Дуйсенова Р.Ж., Караев Е.Ж. Оқушыларды қашықтан оқыту жағдайындағы проблемалар	144
Керімбаева Р.К., Абдрахманова А.Т., Г.М. Абдыбаева COVID-19 пандемия кезіндегі медицина қызметкерлерінің эмоционалды жануы	153
Дүйсекеева Н.Ж., Кадирсизова Ш.Б. Бәсекеге қабілеттілік және академиялық ұтқырлық - ЖОО-дағы білім беру бағыттары	159
Давлұмбаев Ә.М., Маршыбаева Ұ.С., Қуанышов С.Ә., Қадырбеков Р.Б., Азтаев А.А. Спорттық жаттықтыруды өткізу әдістері мен спорттың жалпы педагогикалық қызметтері.....	167
Байташева Г.Ө., Мусина А.С, Исаева А.У, Мырзабаева Ж.К., Сартаева А.А. Білім алушылардың биология пәніне қызығушылығын арттыруда жобалап оқыту технологиясын пайдалану ерекшеліктері	172
Искакова М.Т., Аяғанов Ж., Даукен М. Арифметикалық прогрессияның алғашқы n мүшесінің қосындысын табудың тиімді жолы	182
Кошербаева А.Н., Исалиева С.Т., Мусабекова Г.А. Жаһандық уақыт сұранысы жағдайында университеттерді интернационалдандыру теориясы мен практикасы	188

Абай әлемі: білім беру, ғылым, мәдениет және өнер

Керімбаева Р.К., Имамбекова Г.С., Сайлыбаева Қ.А. Абай шығармаларының психологиялық негізіндегі «толық адам» бейнесі қандай	196
Егинбаева Т.Ж., Момбек А.А. Е.Рахмадиевтің Абай вокалдық циклі: жанрді түсіндіру.....	205

«Мәңгілік Ел» ұлттық идея контексіндегі білім беру, мәдениет және өнер

Раимқұлова А.Р., Момбек Ә.Ә. Б. Далденбайдың «Желтоқсан толғауы» симфониясы стиліндегі бикультуралық аспектілері	216
Хазбулатов А., Шайгозова Ж. Қазақ мәдениетінің зомомфордык кодексі: түйе нышаны (мәдени және өнертану тұрғыдан түсіну)	231

Рухани жаңғыру: ғылыми, білім беру және мәдени кеңістігі

Ануарбекова Г.Ж., Бидайбеков Е.Ы., Ошанова Н.Т. Ұлттық ерекшелік ұғымы және оның мәні.....	243
Ордабаев Н.О., Абишев К.С., Қадырбаев Т.А., Тугелбаев Е.Н., Баймырзаев Т.Х. Қазақтың ұлттық ойындарын дене шынықтыру сабақтарында өткізу әдістері мен ерекшеліктері	250
Билалов Е.А. Заманауи театрдағы актер тұлғасы	256
Исалиев Ә.Т., Абакаева А.Б., Карымбаева А.Н. Қазақстан Республикасындағы спорттық-бал биінің дамуының негізгі кезеңдері мен бағыттары	263

Информация

Абай атындағы ҚазҰПУ « Цифрлық педагог » онлайн курстары	270
International Summer Club -тың ашылуы.....	272
« Евросерт » сертификатын тапсыру салтанаты.....	274
Біздің авторлар	276

СОДЕРЖАНИЕ

Методология и теория педагогики и психологии

Кожамет К.Т., Жумалиева Р.З., Муратқызы А. Актуальный состав компетенций современного IT-специалиста	5
Таджибаева Ж.А., Нагибина Н.Л., Аренова А.Х. Психолого-педагогическая адаптация студентов-репатриантов в условиях обучения вузе	15

Білім беру саласындағы инновациялар

Аязбаев Д.А., Муратқызы А., Жумалиева Р.З. Word embedding в обучении написанию научных работ	27
Далаева Т.Т., Балгазина Б.С., Белоус С.Г., Улдахан Ш.М. Проект «Студенческий цифровой НИР-club»	32
Бузаубакова К.Д. Педагогическая технология подготовки лекций	45

Прикладная психология и психотерапия

Доровских Е.С., Исалиева С.Т. Профилактика девиантного поведения у школьников подросткового возраста	53
Сингх Р., Оспанова М.Б. Исследование барьеров общения иностранных студентов в медицинском университете Караганды	61
Нурмухамбетова Т., Абдикаримова Г., Абишев А., Сапатаева Г., Мендигалиева Ш. Профилактика суицида среди подрастающего поколения	66
Мохаммад Т.К., Оспанова М.Б. Диагностика способности к стрессоустойчивости иностранных и казахстанских студентов (на примере медицинского университета Караганды)	74
Шарма Д., Оспанова М.Б. Сравнительный анализ эмпатических способностей иностранных и казахстанских студентов медицинского университета Караганды	79

Проблемы и перспективы образования

Балгимбеков Ш.А., Кушназарова К.Е., Болатқызы Ш. Психолого-педагогические особенности физического воспитания детей с ограниченными возможностями	85
Шаяхметова А.А., Сихынбай А.Д. Формирование коммуникативной культуры учащихся начальных классов	93
Гонтовая Л.В. Знаково-символическая интерпретация произведения искусства в структуре социокультурной компетентности школьника-подростка	99
Алшынбаев К.И., Мухиддинов Е.М., Испандияров М., Сакаев Б.А., Маратұлы Е. Образовательные основы педагогического процесса в спортивной тренировке	109
Бекболатова К.М. Связь экодизайна с другими отраслями науки	115
Боднар И.П., Колесникова Г.А. Организация культурно-досуговой деятельности детей младшего школьного возраста	126
Маликқызы Л., Жанбеков Х.Н., Роговая О.Г. Формирование экологической компетентности будущих специалистов в педагогических вузах	136

Современные методики и технологии обучения

Кобдикова Ж.У., Дуйсенов Т.Ж., Дуйсенова Р.Ж., Караев Е.Ж. Проблемы дистанционного обучения школьников	144
Керимбаева Р.К., Жамирова У.Ш., Абдрахманова А.Т. Эмоциональное выгорание медицинских работников во время пандемии COVID-19	153
Дуйсекеева Н.Ж., Кадирсизова Ш.Б. Конкурентоспособность и академическая мобильность -ориентиры образовательной траектории в вузе	159
Давлумбаев А.М., Марчибаева У.С., Куанышов С.Ә., Кадырбеков Р.Б., Азтаев А.А. Методы проведения спортивной тренировки и общие педагогические функции спорта.....	167
Байташева Г.У., Мусина А.С., Исаева А.У., Мырзабаева Ж.К., Сартаяева А.А. Особенности использования технологии проектного обучения для повышения интереса обучающихся к биологии	172
Искакова М.Т., Аяғанов Ж., Даукен М. Оптимальный способ нахождения суммы первого n члена арифметической прогрессии	182
Кошербаева А.Н., Исалиева С.Т., Мусабекова Г.А. Теория и практика интернационализации университетов в условиях глобальных вызовов времени	188

Мир Абая: образование, наука, культура и искусство

Керимбаева Р.К., Имамбекова Г.С., Сайлыбаева Қ.А. Какие основы психологического образа «Толық адам» в произведениях Абая.....	196
Егинбаева Т.Ж., Момбек Ә.Ә. Вокальный цикл Е.Рахмадиева на стихи Абая: трактовка жанра.....	205

Образование, культура и искусство в контексте национальной идеи «Мәңгілік Ел»

Раимкулова А.Р., Момбек А.А. Аспекты бикультурности в стиле симфонии Б. Дальденбая «Желтоқсан толғауы»	216
Хазбулатов А.Р., Шайгозова Ж.Н. Зооморфный код казахской культуры: символика верблюда (культуролого-искусствоведческое осмысление)	231

Рухани жаңғыру: научное, образовательное и культурное пространство

Ануарбекова Г.Ж., Бидайбеков Е.Ы., Ошанова Н.Т. Понятие и значение национальной особенности	243
Ордабаев Н.О., Абишев К.С., Кадырбаев Т.А., Тугелбаев Е.Н., Баймырзаев Т.Х. Методы и особенности проведения казахских национальных игр на уроках по физической культуре	250
Билалов Е.А. Облик актера в современном театре	256
Исалиев А.Т., Абакаева А.Б., Карымбаева А.Н. Основные этапы и тенденции развития спортивно-бального танца в Республике Казахстан	263

Информация

Онлайн курсы КазНПУ имени Абая «Цифровой педагог»	270
Открытие International Summer Club	272
Церемония торжественного вручения сертификата «Евросерт».....	274
Наши авторы.....	279

CONTENT

Methodology and theory of pedagogy and psychology

Kozhakhmet K., Zhumaliyeva R., Muratkyzy A. Set of relevant competencies of modern IT specialist.....	5
Tajibayeva Zh., Nagibina N., Arenova A. Psychological and pedagogical adaptation of students-repatriates in the conditions of higher education	15

Innovations in education

Ayazbayev D., Muratkyzy A., Zhumaliyeva R. Word embedding in teaching research writing.....	27
Dalayeva T., Balgazina B., Belous S., Uldahan Sh. Student digital SRW-club	32
Buzaubakova K. Pedagogical technology of preparation of lectures	45

Applied psychology and psychotherapy

Dorovskikh E., Issaliyeva S. Prevention of deviant behavior in teenagers	53
Singh R., Ospanova M. Examining of communication barriers of foreign students at the medical university of Karaganda	61
Nurmukhambetova T., Abdikarimova G., Abishev A., Sapataeva G., Mendigalieva Sh. Prevention of suicide among the growing generation	66
Mohammad T., Ospanova M. Examining of the ability to stress resistance of foreign and Kazakh students (on the example of the medical university of Karaganda)	74
Sharma D., Ospanova M. Comparative analysis of empathic abilities of foreign and Kazakhstani students of Karaganda Medical University	79

Problems and prospects of education

Balgimbekov Sh., Kushnazarova K., Bolatkyzy Sh. Psychological and pedagogical features of the physical education of children with disabilities	85
Shayakhmetova A., Sihinbai A. The formation of communicative culture of primary school students	93
Gontovaya L. Works of art sign-symbolic interpretation in the structure of a teenage pupil's social-cultural competence.....	99
Alshynbayev K., Muhiddinov E., Ispandiarov M., Sakaev B., Maratuly E. The educational foundations of the pedagogical process in sports training	109
Bekbolatova K. Connection of ecodesign with other branches of science	115
Bodnar I., Kolesnikova G. Organization of cultural and leisure activities of children of the primary school age in the extracurricular time process of school	126
Malikkyzy L., Zhanbekov H., Rogovaya O. Formation of environmental competence of future specialists in pedagogical universities	136

Modern methods and technologies of teaching

Kobdikova Zh., Duisenov T., Duisenova R., Karaev E. Problems of distance learning for schoolchildren	144
---	-----

Kerimbayeva R., Zhamirova U., Abdrahmanova A. Emotional burnout health workers during the COVID-19 pandemic	153
Duissekeyeva N., Kadyrsizova Sh. Competitiveness and academic mobility-educational guidelines trajectories in higher education	159
Davlumbaev A., Marchibaeva U., Kuanyshov S., Kadyrbekov R., Aztaev A. Sports training methods and general pedagogical functions of sports	167
Baitasheva G., Musina A., Isaeva A., Myrzabaeva Zh., Sartaeva A. Features of using technology of project training to increase the interest of students studying biology	172
Iskakova M., Ayaganov G., Dauken M. An effective way to detect the sum of the first n term of an arithmetic progression	182
Kosherbayeva A., Issaliyeva S., Mussabekova G. Theory and practice of internationalization of universities in the context of global challenges of the time	188

The world of Abai: education, science, culture and art.

Kerimbayeva R., Imambekova G., Silybaeva K. What are the psychological foundations of a healthy «Full person» in Abay's Works	196
Eginbayeva T., Mombek A. Abai vocal cycle of E.Rakhmadiev: interpretation of the genre...205	

Education, culture and art in the context of national idea «Mangilik El»

Raimkulova A., Mombek A. Aspects of biculturalism in the style of B. Daldenbai's «Zheltoqsan tolquy» Symphony	216
Khazbulatov A.R., Shaigozova Zh.N. Zoomorphic code of Kazakhstan culture: camel symbols (cultural and art history understanding)	231

Rukhany Zhangyru: scientific, educational and cultural space

Anuarbekova G., Bidaibekov Y., Oshanova N. Concept and meaning of national identity...243	
Ordabayev N., Abishev K., Kadyrbayev T., Tugelbaev Y., Baimyrzaev T. Methods and features of the Kazakh national games in physical education lessons	250
Bilal Y. The image of an actor in the modern theater	256
Issaliyev A., Abakaeva A., Karymbaeva A. The main stages and trends in the development of sports ballroom dance in the Republic of Kazakhstan.....	263

Информация

Online courses of Abai University “Digital Teacher”	270
Opening International Summer Club	272
Ceremony of the «Eurosert» certificate ceremony	274
Our author	282

Авторлар назарына!

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті «Педагогика және психология» журналының негізгі тақырыптық бағыты үздіксіз білім беру жүйесінің барлық деңгейлерін ағымдағы жай-күйі туралы зерттеулерді жариялауы болып табылады.

Журнал келесі айдарлардан тұрады: Педагогика және психологияның әдіснамасы мен теориясы; Педагогика және психология тарихы; Қолданбалы психология және психотерапия; Білім берудегі инновациялар; Білім берудің мәселелері мен перспективалары; Оқытудың қазіргі заманғы әдістері мен технологиялар; «Мәңгілік ел» ұлттық идея аясындағы білім, мәдениет және өнер; Рухани жаңғыру: ғылым, білім беру және мәдени кеңістік.

Журнал жылына 4 рет шығады.

Редакциялық алқа журналдың барлық ғылыми бағыттары бойынша, тоқсанның бірінші айының 5-ші күніне дейін, бұрын жарияланбаған мақалаларды қабылдайды (қаңтар, сәуір, шілде, қазан). Мақалалар электрондық форматта ұсынылады (doc, docx, rtf). Файлдың атауында автордың тегін көрсетеді (бірлескен авторлар болса – бірінші автордың аты).

Шрифт – Times New Roman, кегль – 14, мәтінді ені бойынша тегістеу, аралығы – 1, тармақ – 1,25 см, үстіңгі және астыңғы жақтары – 2 см, сол жағы – 3 см, оң жағы – 1 см.

Кестелер, сызбалар, суреттер анық болуы керек, мысалы: 1 сурет. Атауы. 1 кесте. Атауы. Кестелер, диаграммалар, суреттердің саны барлық мақаланың көлемінен 20% аспауы керек.

Барлық мақалалар ашық (сыртқы және ішкі) сыннан, редакциялық сараптама және бір жақты құпия (анонимді) сыннан өту керек.

Мақала құрылымына қойылатын талаптар:

- ҒТАМИ (ғылыми-техникалық ақпараттың мемлекетаралық индексі) – мақала тілінде;
- авторлардың толық аты-жөні (бас әріптер курсивпен, тегі – аты-жөнін алдында) – мақала тілінде;
- электрондық пошта;
- жұмыс (оқу) орны, қала, ел (мақала тілінде);
- мақаланың атауы (ортасында, қалын шрифт, бас әріптермен) – мақала тілінде;
- андатпа (мақала тілінде), 100-200 сөз;
- түйін сөздер/сөйлемдер (5-10 сөз), нүктелі үтірмен бөлінеді (мақала тілінде);
- мақаланың мәтіндегі бары: кіріспе (өзектілік, ғылыми маңыздылығы, зерттеудің мақсаты), негізгі бөлім (әдеби шолу, әдістер, нәтижелер) және қорытынды (қорытындылар);

– пайдаланылған әдебиеттер тізімі алфавиттік тәртіппен төртбұрышты жақшаларда үздіксіз нөмірленеді; мәтіндегі сілтемелер төртбұрышты жақшаларда жазылады, «//» и «-» арнайы бөлгіштерді пайдалануға жол берілмейді. Автоматты бет сілтемелерін пайдалану рұқсат етілмейді. Әдебиет тізімде соңғы 3 жылдағы 20 деректен аз болмау керек, оның ішінде шетел деректер – 10-нан асу керек. Scopus және Web of Science базаларында жарияланған мақалаларға сілтемелер жасалуы қажет;

– References;

– андатпалар (басқа 2 тілде, мысалы: мақаланың мәтіні қазақ тілде болса, аннотация (орыс тілде) және abstract (ағылшын тілде) 100-200 сөз.

Барлық материалдар талапқа сай рәсімделуі және толықтай тексерілуі керек. Редакция алқасы авторлармен келіспей-ақ тақырыптарды өзгерту, мақалалардың мәтіндерін қысқарту мен оларға қажетті стилистикалық түзетулер енгізу құқын өзінде қалдырады. Фактілердің дәлелдігі үшін жарияланып отырған мақалалардың авторлары жауапты. Редакцияның көзқарасы мен авторлардың пікірлері берілген қолжазба материалдарымен сәйкес келмеуі мүмкін. Редакциялық алқасы мен қайтарылған мақалалар қайтадан қабылданбайды және қарастырылмайды. Мақаланың қолжазбалары авторларға қайтарылмайды.

Мақаланың электрондық нұсқасын редакция алқасына жіберуіңізге болады. Мақаланың көлемі (ҒТАМИ, атауы, авторлар туралы ақпарат, андатпа және түйін сөздер есептеусіз) 2100 сөздерден кем емес және 5000 сөздерден артық емес болуы керек (7-16,5 бет, 1 бет – шамамен 300 сөз). 2019 жылдан бастап мақаланың көлеміне қойылатын талаптар Scopus базасының талаптарына сәйкес өзгереді (1-4-қосымшалар).

Мақаланың бір бетінің басылу бағасы – 1000 теңге сыртқы авторлар үшін (700 теңге – Абай атындағы ҚазҰПУ авторлар үшін), редакцияның оң шешімі бойынша университеттің банктік шотына, «Педагогика және психология» журналында жариялау үшін төлем» белгісімен төленеді (5 – қосымша).

Мақала мәтіні сараптамадан өткеннен кейін журналға жариялаудың кезекті ретімен басып шығару үшін төлем ақының түбіртегін мына мекен-жайға: 050010, Алматы қ., Достық даңғылы, 13 немесе pedagogika@kaznpu.kz электрондық поштасына бекітілген файлмен жіберу керек. Анықтама телефоны: 8 (727) 291-91-82.

Журналға «Қазпошта» АҚ арқылы жазылуға болады. Жеке жазылушылар және заңды тұлғалар үшін жазылу индексі 74253. Журналға бір жылға жазылған тұлғалар мақала жариялау төлем ақысынан босатылады.

Редакциялық алқасы